Rustgården

Bokutgåva

A.B. Framtidens förlag, Malmö 1910.
I.

Den lilla slättbyn låg sammangyttrad i ett knäveck av den stora farvägen, mellan småbackarne. Gårdarne bildade klunga för sig, med klinade korsvirkesmurar, bukiga och spruckna, och halmtak av alla åldrar, — från det nylagda, tjocka, brungula av årets råghalm till det ålderdomsskröpliga och tunnslitna, som svartnat av vätan och betäckts med grön mossa och frodig taklök. De vände alla baksidan utåt; den som färdades förbi, såg bara ena uthuslängan av den sammanbyggda fyrkanten samt fähagen, där rödborstiga eller svartfläckiga svin rotade runt i den rykande gödselhögen och ankorna stodo på huvudet i den bruna pölen och där mot kvällningen till små trinda makliga hästar och goda mjölkkor av oansenlig ras togo motion och drucko ten ur det samfällda pumptråget. De vände även baksidan mot husmanshusen, vilka hukade sig längs vägkanten och med sina skeva dörrar, skumma fönstergluggar och sönderblåsta tak sågo ut som ett tåg lappiga och värkbrutna tiggare, som med möda stapplat sig så långt och utschasade dignat ner på dikeskanten, blickande omkring sig med halvblinda ögon under de glesa, svettklibbiga hårtovsarna. Åt andra hållet däremot tittade de tre fyra storgårdarnas boningslängor över till varandra med fryntligt tystlåtet samförstånd; och alla de små trädgårdarna, fulla av granna blommor om sommaren och av saftig frukt på hösten, gingo ihop över en igentorkad bäck eller ett nerrasat stengärde, med halvt igenvuxna öppningar i häckarna.

Och runt omkring, kring husraden och kring gårdsklungan, åt alla väderstreck, så långt ögat kunde se, bredde sig uppför backe och nedför backe feta tegar och feta ängar med kärr och mossar, fulla av torv och fisk, — långt ut i horisonterna, där pilvallarna lupo fram som råmärken mellan byaägorna; och därbakom, mitt inne i sina marker, lågo grannbyarna, var med sin husrad och sin gårdsklunga, ifall det icke var en herregård i sin park, — ända ned till Östersjön, som lyste blå i söder, och ända upp till skogsbältet, som höjde sig mörkt utmed synranden i norr.

När senhösten kom tågande ute från havet med sitt mörka följe av regn och storm, låg den gyllene skörden bärgad inne på skullar och logar och i dryga stackar ute på den lilla gårdsplatsen, så långt utrymmet räckte; och i synnerligen signade år, när detta ej slog till, växte en ny rad stackar upp utanför gårdsporten. Och allt som den långa vintern skred fram, tömdes gällarna ned på trösklogen, vandrade stackarna in på trösklogen; och medan tomma strået blev stack igen, växlades kornet i mynt, som stoppades ned i gamla strumpsockor och gömdes väl undan bland sängdynor och på kistbottnar.

Gårdsportarna, som mest höllos stängda dygnet om och året runt och blott öppnades för ett ögonblick, när släkten kom farande på besök från grannbyarna, bommades nu med dubbel månhet, när den tidiga skymningen föll; och när kreaturen fått sitt nattfoder, såg husfar själv för större säkerhets skull ännu en gång efter, att träriglarna voro ordentligt skjutna i, upptill och nertill och mellan de bägge porthalvorna. Innan han gick in och stängde farstudörren i lås efter sig, släppte han också de båda gårdvararna lösa — den som hade sitt bo bakom ett hål i portväggen och den som residerade mitt på gårdsplatsen. Men alla dessa försiktighetsmått var det ej stort bevänt med, när det komme till kritan; och det visste han ock mycket väl själv; han visste också, att drängarna ute i drängstugan i sidolängan ibland kunde ha märkvärdigt tunghörda öron och att pigorna nere i pigkammaren icke för ingenting hade tjocka dynor, som de kunde krypa ned under och bli både stockblinda och stockdöva under; och när han vid davren frågade husmännen, som då

allaredan stått och tröskat ett par timmar, sågo de menlösa ut och hade rakt ingenting hört under natten. Och ändock hade hans egen nattmössa mer än en gång stuckit upp över sängdynan vid hojtande och skrikande ute från vägen, vilket blott tystnade för ett ögonblick för att i det nästa komma allt närmare; gumman vid hans sida i den stora djupa himlasängen hade besynnerligt stönat under onda drömmar; och när han själv spetsade öronen, så att nattmössan lyfte sig, hade han tydligt hört, medan skränet plötsligt tystnat och hundarna börjat skälla och springa från den ena porten till den andra, hurusom steg tassade utanför kammarfönstren i trädgården. Och vem kunde vara säker på, att de som smögo omkring knutarne, icke voro samma par landstrykare, som kommit och tiggt i kvällningen och som velat ha fläsk, när de fått bröd, och ull till ett par strumpor, så snart de fått sulet, och som till sist fått ett nej, då de ovanpå alltihop pockat på nattlogi; de hade icke för ingenting gjort stygga ögon och knutit nävarna åt den ursinnigt skällande porthunden, som fått fatt i den enes trasiga tröja, när han smög förbi ut på gården, — de hade det lätt nog att kunna tacka för sist, nu då det stod halmstackar runt omkring gården och alltihop kunde stå i ljusan låga och brinna opp i ett blink, både strumpsockorna och kistorna och han själv till på köpet.

Och likväl var detta alltsammans sannskyldeligen den gamla goda tiden själv rätt och slätt, — emot de onda skeden, som nu brutit in, då ingen kunde säga, vem som var herre i Skåne, — om det verkligen och fullt ut hörde Sverge till allaredan eller om det ändå till sist skulle stanna kvar hos Danmark. Man visste icke, vad man helst borde hålla sig till. Förblev man dansk, gick det en illa; blev man svensk, var också det en krånglig historia. Strumpsockorna och kistbottnarna voro i bägge fallen precis lika osäkra; härvidlag hulpo varken släppta bandhundar eller bommade portar. Lika gärna kunde man låta allt stå på vid gavel, både portar och dörrar, ingen frågade mer i dessa tider om lov, när han ville in. Knektar till fots och till häst lågo överallt i kvarter och strövade runt i trakterna, åto var och hur de gitte och togo logi, där det behagade dem bäst. Och det fanns därutinnan alldeles ingen skillnad på vän och fiende; de voro precis lika bra och lika räliga; det kom mest an på en själv, vem som var värst; och man var ju icke ens människa att avgöra, vilka i själva verket borde kallas ens egna och vilka hette fiender. Och i dessa fotspår traskade allehanda mänsklig ohyra, som funno tillträdet fritt; och de togo rundligt och grundligt för sig, utan att fråga, — både bröd och sul och ull och nattlogi och mera därtill; det kunde aldrig bli för mycket. Sökte man stöd hos den ena, fick man krokben från den andra; trodde man sig gå riktigt slugt och försiktigt till väga i vanskligheterna, fann man grop framom sig och grop bakom sig; de som man länge och väl spelat under täcket med, menade en vacker dag just motsatsen till vad man varit ense om; och de öppnaste och pålitligaste vänner ömsade plötsligt skinn, blevo sura miner och kutiga ryggar. Mången som satt sig opp mot svensken, kom hastigt och lustigt från gård och gods; och mången avyttrade hellre allt vad han ägde och flyttade över Sundet. Främlingar suto nu mitt inne i de förr så avspärrade gårdsklungorna, dit under århundraden ingen fått sticka näsan in utom tjocka släkten och säkra nabolaget.

Den gamla hårdnade enheten var sprängd; och remnan gick från ovan till nedan i gården.

Men nere utmed vägen lågo de fallfärdiga husmansrucklen såsom förr och stirrade med sina blinda gluggar opp mot gårdsklungan, vilken för dem såg alldeles ut som förr, vände baksidan mot dem som alltid, — såsom husböndernas sedvänja en gång för alla var, vare sig de voro gamla eller nya, av den ena eller den andra rika och kända släkten, från orten eller från annat håll. Gåraman var gåraman, och husman husman.

II.

Niels Larsen trädde ut ur sin port, i träskor och fårskinnströja, gned sömnen ur ögonen, sträckte på sig, gäspade och strök sig med handen över ansiktet. Det var en storväxt, tungt byggd man; det yviga vita håret föll under huvan ned kring ett stort, trint, rött ansikte med en liten näsa och två stora, runda, något utstående ögon. Han blev stående med utspetade ben och blickade ut över markerna. Det var en mulen dag ett gott

stycke fram på året; ett dammfint regn stod som rök i luften; snön hade mest smällt undan och låg blott kvar bakom någon gärdesgård som små vita fläckar med skorpnade kanter; alla sanka ställen stodo under vatten, och ängskärren kring gårdarna flöto ihop över toften; men vintersäden lyste grön ute på markerna, och myllan luktade redan vår.

I detsamma trädde även Jens Hansen ut genom sin port, i träskor och fårskinnströja, och tog en första överblick för den nya dagen. Han var liten och mager, med skarp näsa och plirande ögon och ett tunnt rödaktigt, gråsprängt helskägg.

»Ru'en kommer grannt opp, Jins», ropade den andre över till honom.

»Det är lant till ad man tar den av, Nels», genmälte naboen torrt.

»Men jusses Jins, vidd du ännu ikke, att nu behöver varken du eller jeg ha no'en sorr for ruen eller krejen eller fanden selv och hans oldermoer.»

»Vem skall då sorra for det?»

»Vor herre och kongen i Stockholm naturlivis.»

»Vorherre har andet at bestille, og kongen i Stockholm har nok ad bestille med sig selv. Han så ud som han hade alltid mavepine, når jeg så han ingje i Ystad, — sur og gul og sort og rälig.»

»Jo, det er nok sandt, Jins. Men, ser du Jins, ligesom vorherre har satt in kongen for at holde öje på det hele land, vil nu kongen have en tro tjener i ver en by for at holde öje med oss og gåren.»

»Vem pokker skulde det da väre, Nels?»

»Mons skrädder.»

»Jeg forstod skam ikke rikti, vad du sa, Nels.»

»Det kan osså väre Morten skomager.»

»Du har drukket for meget, Nels; eller osså er du bleven skrupgal.»

»Jeg var i går hos presten; og han havde hört det oppe på herregården. Og der må man dog vide besked. Hör nu på, Jins, så skal jeg sige dig hele sammanhängen. Landet må forsvares, må du vide; ellers kommer fienden og tar det. Og det duer ikke länger på den gamle måde. Derfor vil kongen i Stockholm, at hver by holder en man og en häst. Når der er fred i landet, spiser hästen havre i dit stald, og mannen lapper dina töfler eller syer din hue; men når det arter sig til krig, sätter Mons skrädder eller Morten skomager sig op på hästen, Jins, og spränger mod fienden. — Har du förstået, Jins? Det er död og pine ett glimrende manér att regere på! Hva' beha'er?»

»Og så må vi naturlivis betale det hele!»

»Og väre taknemmelige oven i köbet, Jins. Jeg synes, du fatter ikke det hele, Jins. Men når du er rädd for tyve, eller mikkel vil ind i hönsehuset, eller din källing vil prygle dig, så behöver du kun kalde på Mons skrädder eller Morten skomager; og han er der på öjeblicket, spänder sabeln på sig og sätter sig på hästen, och tyven og mikkel og källingen vil ligestrax löbe hvad de löbe kan.»

»Ligesom din mund löber bort med dit forstand, Nels», sade Jens Hansen och gick förargad in genom sin port.

Niels Larsen blinkade självbelåtet med ena ögat, slog ljudligt klask med tungan och gick på klapprande träskor in för att få sig något varmt i kroppen.

— — —

Niels Larsen hade talat sanning.

Tärningarna hade fallit; och Skåne skulle göras svenskt.

En dag vid lillemiddagstiden hade alla som kunde krypa och gå i den lilla slättbyn samlats utanför Svend Andersens gård för att se unge Mons skräddare rida sin eriksgata såsom kunglig majestäts och kronans dragon. De som inte kunde lämna sina sysslor eller som måste passa på huset, hängde i farstudörrarna och tryckte näsorna mot fönsterrutorna.

Det var ett högtidligt ögonblick, när portarna flögo upp och skräddaren blev synlig, hög i sadeln — man och häst i full mondering. Det trindgödda, blankryktade, brunglänsande nummerstoet frustade och kråmade sig och gjorde sig till på alla vis, och skräddaren hade tagit på sig en ny och stram min, halvt värdighet, halvt osäkerhet, — han hade fått syn på Morten skomager, som stod och grinade styggt. Han red genom byn med hela följet efter sig, — gubbar och gummor, drängar och pigor, skränande pojklymlar och skällande hundrackor. Han hälsade på i alla storgårdarna, som hade rusthållet samman; och i var gård blev han högtidligen inbjuden att stiga av och komma in och få sig något till bästa. Medan stoet därute på gården mönstrades och klappades och smektes och beundrades alltjämt på nytt igen, gick kunglig majestät och kronan i skräddarens person i sporrar och med skramlande sabel upp och ned från stugan till kammaren och från kammaren till stugan och mönstrades och beundrades för sin del av gårafar och gåramor. Så gick det från gård till gård; och kronans häst åt sig stinn och mätt, och kronans karl fick tår på tand och drack sig ösfull, så att när han på återvägen också hälsat på i småställena, hos taktäckaren och hos möllebyggaren, måste Svend Andersens dräng rida hästen hem och pigan bära dragonuniformen. Skräddaren söp vidare dagen i ända i civilkostym; men när han ut på kvällen morsknade till allt mer och mer, som om han ännu bure kronans granna rock och skarpa sabel, blev Morten skomager, som ej kunde inse, varför inte han kunde blivit dragon, rasande och tatuerade skräddarens hela kroppshydda med svenska kronans blå och gula färger. Dragonen måste bäras i säng och fick onda drömmar: en grov och beckig skomakartråd sydde honom genom skinnet fast i dynan, och skomakarekäringen lät hans eget nyglödgade strykjärn löpa upp och ned och fram och tillbaka över hans rygg. Och när han dagen därpå satt med korslagda ben på bordet och lappade sina egna byxor, hade han totalt mist minnet av hur det gått till, ända tills Morten skomagers gräbba stack sitt snöreda tryne in genom dörren och lät hälsa från far och fråga hur det stod till.

Sålunda gick det till, när indelningsverket infördes i Skåne— — — —

— — —

Svend Andersen hade blivit rusthållsförman. På hans gård hade inretts rustkammaren, i ena uthuslängan, mellan torvhuset och skrammelhuset. Där hängde den skinande nya munderingen för mannen och för hästen på spikar och krokar längs väggarna eller låg inpackad i en ny och rymlig ekkista. Nycklarna till dörr och kista gömdes samman med gårdens övriga nycklar i en låda i pulpeten inne i familjkammaren och hämtades fram allenast vid de tillfällen på året, när befälet kom på inspektion till gården eller när häradsskvadronen samlades till mönstring. Nere i stallen stod nummerstoet, som inköpts för dryga slantar, och gjorde sig goda dagar; och bortom fähagen hade Svend Andersen sålt åt rusthållet ett hörn av sin jord, där nu Mons skräddare satt med torp och täppa, försvarande land och rike och lappande Svend Andersens fårskinnströja ömsevis.

Att Svend Andersen blivit nummer ett i rusthållslaget, hade sin förhistoria. Och denna upprepades med små

variationer i alla rusthållslagen i alla byarna.

»Jeg synes, nu går det löst med Bönnebogen hele ugen igjennem», sade Niels Larsen en dag till Jens Hansen. »Han kom slet ikke länger till ro.»

Svend Andersen gick i trakten under benämningen »Bönnebogen». Det var Niels Larsen, som vid något tillfälle givit sin granne och svåger detta öknamn, — ingen visste så noga, om därför att han var söndag ljudeligt sjöng salmen i kyrkan, där han hade sin bänk strax bakom prästfamiljen, eller för sin utvärtes människas skull. Med sitt lilla beniga fågelhuvud och sitt långsträckta gulaktiga hästansikte i ramen av svart hår och kransskägg såg han nämligen ut som en gulnad bönbok i svarta pärmar.

Det var ock i själva verket påfallande som Bönnebogen börjat resa runt i orten sedan någon tid tillbaka och efter att rusthållssakens ordnande stod på. Han visade dessutom en iver, som var de andra gåramännen alldeles främmande och som de icke förstodo; de blott sågo på varandra och skakade på huvudet. Ena dagen for han till herrgården, den andra till lagmannen, och befälet sågs jämt och ständigt rida in och ut i gården. Han skydde icke ens den långa vägen in till staden; och vad han där bedrev, visste ingen. Hans min blev allt mer hemlighetsfull, hans sätt allt mera myndigt; han begynte behandla alla med en viss beskyddande nedlåtenhet.

»Han ser ud som ett tykt brev med mange sigiller udenpå og mange värdier indeni», sade Niels Larsen till Jens Hansen med en slug blinkning. »Jeg siger dig, Jins, — vorherre og kongen i Stockholm og Svend er som den hellige Treenighed selv; og alle vi andre ha kun at holde os til Bönnebogen i alle stykker, at det må os vel gå her på jorden og at vi må få en salig endeligt, amen.»

Och Niels Larsen anade rätt.

Det var ett nät av militäriskt frimureri, som under formen av indelningsverket i dessa dagar knöts med fasta och täta maskor över hela Sverges land och som sedan skulle hålla det snört med kvävande trånghet under mer än två hundra år. Det var ett litet, hemligt samfund av de utvalda, mitt uti det vanliga, gemensamma stora och öppna människosamfundet, — med sin egen ritus, sina egna lagar, sina egna friheter, och dit ingen slapp in, som icke först minst nio och nio gånger nio gånger beprövats i sitt hjärta och njure och som icke sålt sin kropp och själ, sin och alla de sinas och efterkommandes, ned intill tredje och fjärde och tjugonde led. Det hade en religiös anstrykning och en gudomlig sanktion under landskyrkans överhuvud och guds ställföreträdare, den kalvinistiske zweibrückaren på svenska tronen. Det hade anklang till den gamla nordiskt hedniska kulten av mannen och hästen, vilka levde samman och jordfästes samman med sina vapen och sin mundering i ättehögen. Den gamla nordiska hävden om den frie bonden med svärdet och plogen sammansmälte däri med den nya kalvinistiska parolen om guds stridsman på jorden med svärdet i ena handen och bibeln i den andra.

Och i anslutning till denna organisation av det talrikaste och kompaktaste ståndet i det nordiska bondelandet, — såsom ett motstycke å det andliga kulturområdet till den militärisk-patriotiska bildningen samt liksom denna ett sammanbindande mellanled emellan det religiöst-dynastiska krönet och grundvalen av folkets själva massa och kärna, — med samma invärtes daning och art, — stiftades det nya universitetet i den forna kyrkometropolen Lund. Alma mater Carolina var också ett indelningsverk, — med professorn som kunglig majestäts och kronans rusthållare och studenten som hans dragon.

III.

När århundradet gick till ända, var verket gjort och metamorfosen skedd. Skåne var kolonistland. Mitt i var

by stod rustgården såsom en liten avläggare av den stora grottekvarnen Kronan, i vars intresse och namn den lade beslag på all folkets levande kraft, — öppet, med våld, eller ock genom många osynliga kanaler, allt efter som det bar sig. Den som skötte kvarnen var antingen en främling, som dykt upp utan att man alltid visste vem han var eller varifrån han kom, av det slödder som seglat in i dynastiens kölvatten, eller ock någon medlem av den gamla inhemska stammen, som blivit Judas mot sina egna. Vad som ej kunde böjas eller knäckas eller sugas in i malströmmen, slungades ut, gled ut, försvann, — från orten eller ur livet; och en stor del av de forna storgårdssläkterna sjönk först till småhemmanet, varefter sönerna blevo drängar och döttrarna pigor på deras fäders gårdar eller flyttade in i husmansrucklena längs vägen, där de nya herrarne vände baksidan mot dem i deras tur.

Och de många små grottekvarnarne malde och malde, — malde sädesloften tomma, malde guld in i kronans kassa. Ty var rustgård var blott en avbild i det lilla utav kungens stora gård, och det verk, deras innehavare hade att utföra gent emot alla som icke läto sig indragas i deras lag, var en avspegling av den utplundring i stort, som deras stormästare själv under namnet reduktion företog mot de allra största storbönderna, Sverges gamla adelsätter, vilkas hävdvunna makt hindrade den inflyttade främlingens att slå rot och trivas. Och kronans tusentals Svend Andersener uträttade tillhopa fullt ut så mycket som kungens ena Johan Gyllenstjerna. Det var samma verk i samma syfte, det ena som det andra: skrapa samman allt vad skrapas kunde, av guld och knektar; ty det verk, som fullbordades under de par skenbart lugna kvällstimmar, med vilka sextonhundratalets mordbrännardag gick till ända, bestod blott i att vrida den nya krigsfacklan, så att den låge färdig att tändas, när rätta stunden vore inne. Och den rödflammiga solnedgångshimlen bådade allaredan en ny brand- och bloddag, lik den gångna.

Grottekvarnarne malde värre än någonsin. De malde själva märgen ur folket; de malde dess barn och blomma. De malde sig själva i brand; och ingen kunde få kvarnvingarna att stanna, där de brinnande svängde runt i den svarta storm, som med det nya seklets dagbräckning brutit in över landet.

Den lilla slättbyn tömdes; det fanns mest bara gubbar, kvinnfolk och småbarn kvar. Storgårdarna förföllo i kapp med fattigmanshusen; halmtaken ruttnade eller blåste bort, och den nakna takstolen stod kvar som ett skelett; väggarna ramlade och blottade de tomma logarna och de glesnade kreatursbåsen. Jordbruksredskapen lågo huller om buller omkring på gården, söndriga, itubrutna; i trädgårdarna växte nässlor, och tegarne buro tistel.

Mons skräddare hade ridit ut från gården och blivit borta för alltid. Ny man hade ridit ut från gården på ny häst och försvunnit. Niels Larsens och Jens Hansens söner hade själva ryckt efter och traskade runt någonstädes i Polen eller Ryssland, från slagsmål till slagsmål som vanliga hästskojare på marknadsplatserna, ifall de icke redan voro ihjälslagna och uppätna av vargar och asgamar. Rusthållsförmannens äldste son hade belönats med en underbefälspost och var också borta; och den yngre, som belönats med att få stanna hemma på gården, drogs en dag som lik upp ur möddingekurran, — man hade bundit ett par tunga stenar kring hans hals och kastat honom ut i dyngpölen, såsom sed var i byn, när man dränkte hundar.

Detta skedde i herrans år 1708 ...

Ty närapå tvåhundra år därefter hade yngste medlemmen av den bondsläkt, som då satt på rustgården, upptäckt den gulmålade byalådan, som skräpade uppe på ett klädskåp bland annat gammalt skräp, öppnat den och funnit bland andra gamla handlingar och manuskript, som rörde den lilla slättbyn, det gulnade, skrynkliga köpekontrakt, varigenom hans egen stamfar detta år blivit ägare till gården ...

Mannen och hästen stodo såsom förr på gården under den nya släkten — symboler och realiteter. Kolonistandan svällde opp och frodades, på folkorganismens bekostnad, liksom parasiten suger saften ur det

träd, den klänger kring, och utmärglar den kropp, vari den bor. Gården låg som i ett fiendeland, mitt i det egna fäderneslandet, — bondens lilla såväl som kungens stora gård; och den remna, vilken förr varit huvudsakligen en skillnad mellan rik och fattig, blev nu den breda och djupa mellan en liten klick till ursprung eller anda främmande förtryckare och den stora massan infödda tjänare. Var gård var helt enkelt kungens gård; och rusthållaren var mindre sin egen frie bonde än kungens låntagare och fogde. Indelningsverket var snarast ett uppkok på den forna feodalismen, vilken pfälzarne tagit med sig upp till norden från deras eget land, som en gång varit feodalismens kärna. Och de erövrade skånska provinserna hade antagit och skulle behålla kolonistämpeln i dubbel måtto såsom ett i dubbel måtto och två gånger erövrat land. Den automatiska apparaten av ett penning- och militärenvälde fungerade här dubbelt automatiskt.

Därav kom det sig ock, att när åtta år därefter äventyrskungen vände tillbaka hem till det land, varur han under sexton långa förbannelsens år tappat blodet ända till sista droppen, utan att det ömmat en enda gång i hans varulvshjärta, var det icke det gamla och verkliga Sverge han tog sin tillflykt till, utan Skåne. Däruppe glödde dock föraktet i alla hjärtan och bankade förtrytelsen i alla pulsar; men Skåne var hans eget trygga kolonistland. Han vågade sig ej till Stockholm, där dock rikets verkliga herrar — det rike, som han spelat bort i ett dumt och dåligt hasardspel — kunde utan onödigt tal spänna av honom den värja, som han missbrukat; men i Lund kände han sig hemma och på egen botten, där hans rusthållare såsom trogna fogdar skulle ännu en gång ställa upp man och häst och där han ostraffat kunde anlita en sista nödfallsutväg genom att förfalska landets mynt. Sägnen ljuger, som säger att han första natten efter sin hemkomst värmde sig hos en skånsk tjänstedräng i hans säng i stallet, om icke ett motiv förelegat à la Eulenburg å Starnberger See, vilket vore möjligt, då Karl XII var i allo en pervers missbildning till kroppen som till själen, och själv ett redskap i ett kultsällskaps hand; hos tjänstedrängen var ingen värme för honom att finna, även om hans kalla blod varit mäktigt att uppvärmas. Sanningen är att han på sin rymning hem uti ett erövrat land utfärdade en sista korpralsorder till sitt manskap och blev åtlydd, samt att detta var sista hackan, som han hade att utspela, innan beten var inne. Ty Sverge väntade på den och på honom.

IV.

Hundra år gingo fram över gården och den nya släkten, utan stora växlingar vare sig för den ena eller den andra, — med stigande välstånd i inkörda gängor. Ödenas pendel svängde tyst och kort, såsom pendeln inne bakom den hjärtformiga glasrutan i slagklockans träböle. Det ena släktledets liv skilde sig icke stort mer från det andras än sonens namn Jens från faderns namn Rasmus; och när Jens Rasmussen i sin tur för sista gången körde bort från gården, kom en ny Rasmus Jenssen igen i stället. Åren bunkade sig samman lika enformigt som de almanackor i gula skinnband, vilka radade sig opp på vägghyllan; och de huvudtilldragelser och märkesdagar i gårdens krönika, som en oövad hand däri antecknat på de mellanslagna gulnade papperssidorna bestodo mestadels i någon familjemedlems födelse och dop, bröllop och begravning eller i gästabudet på en anmärkningsvärt välgödd kalv.

Men bakom idyllen låg den mörka grunden av gårdens hemlighet och dess ägares bundenhet. Den nya släkten satt på rustgården, som den kommit över i den stora nödens tider, i tecknet av mannen och hästen; det var denna symbol, som var dess verklige herre. När man minst av allt tänkte på den, när man rent av glömt bort den eller blott mindes den som en död kvarleva från gångna tider eller trodde den vara blott en löjlig bild av trä, blev den med ens levande igen, satte sig i rörelse, skred runt på gården, befallde ja och bjöd nej och bestämde hur, — mannen och hästen.

Och det hände ofta nog, att gårdens herre satte sig i högsätet. Det skedde än i ena formen än i den andra. Det kunde vara ett brev eller ett bud, eller också blott och bart ett tecken, som ingen skulle misstänkt att det

betydde något.

Men hade det kommit och avlämnats, var det oåterkalleligen dom, som måste följas; mot den kunde icke anföras besvär; den kom ur mörkret och utfördes i mörkret, liksom gårdens verklige och överste envåldshärskare själv levde i ett mörker, som låg långt bortom den i dagsljuset synbara kungliga majestät och kronan samt mestadels var och verkade som ett spöke, när han kom till gården, — en skepnad med tillhöljt ansikte, en dimgestalt, en lyktgubbe, men som tillika var dag året och århundradet runt stod i gripbar gestalt på gården, såsom mannen och hästen.

Gården fick också på grund av sitt läge mycket främmande besök. Den låg vid stora farvägen mitt emellan de bägge städerna Malmö och Ystad; det var heller icke längre in till Lund. Stråken var därför starkt trafikerad året runt, — av fotgängare och ridande, forvagnar och herrskapsåkdon. Vid oväder av alla slag hade man dubbel anledning att taga gårdens gästvänskap i anspråk, — när åskväder bröt löst sommartid, eller när lasset vält i gropen någon becksvart höstnatt, eller när snön hopat sig mellan backarna och spärrade vägen. Ibland var det post, som kört sig fast och som måste sitta timvis på gården och vänta, tills den kunde komma vidare; än stod ett hemlighetsfullt lass nere i portgången, vars innehåll och bestämmelseort körsvennen icke ville så noga ut med. Det kunde också hända, att det dunkade myndigt på porten och att en fin kalesch med ädla hästar körde upp för farstutrappan och att herrar i stångpiskor och damer med hår som pudervippor klevo ut, vilka med mycket och omständligt krusande fördes in i kammaren och begapades och honorerades, tills färden kunde fortsättas. Från tid till annan kom en kurir sprängande, lämnade sin tröttridna springare kvar på gården, beordrade fram kronans nummerhäst och red hals över huvud i sporrsträck vidare till angivet ställe, där rusthållaren kunde låta avhämta djuret.

På detta sätt strök emellanåt någon enstaka fläkt från stora världen därute fram över gården, vilken annars levde sitt enformiga och slutna liv såsom förr bakom sin stängda fästningsfyrkant; och när århundradet gick till ända, såg allting där ungefär ut som när det började.

Under tiden hade Sverge skrivit sin egen hundraårskrönika i stort; och den nya främmande kungasläkten Holstein-Gottorp hade lupit samma bana till punkt och pricka som den föregående främmande kungasläkten Pfalz-Zweibrücken, tecknat enahanda utvecklingsfigur och beskrivit enahanda bråda ändkurva. Den andra kungen i ordningen hade nu som då styrt rakt på ett penning- och militärenvälde, vilket allt hårdare snörde strupe och åder till på nationen, förhindrade den fria andedräkten och det fria blodomloppet i folkkroppen; allt skulle återigen göras till vatten på kronans grottekvarn och allt skulle malas till mjöl för kronans kaka; och även nu stod det utländska intressemajestätets lit i sista och avgörande hand till mannen och hästen, till bonden-rusthållaren, såsom den enda makt i landet, som kunde skydda det mot riddarskap och riksdag, mot Stockholms borgerskap och rikets herrar. Och liksom det hemliga kultsamfundet av »herrans utvalde», vilket höll den europeiska politikens trådar i sin osynliga hand, först låtit Skåne erövras av Sverge för att dymedels — under täckmanteln av en sentimental försoningsroman — införa en dansk prinsessa på Stockholms slott tillsammans med allt som betecknade hennes persons politiska följe, — så upprepades nu hundra år senare manövern med den danska prinsessan. Den tredje kungen av ätten Holstein-Gottorp skulle födas och regera under samma stjärnkonstellation som den tredje kungen av huset Pfalz-Zweibrücken. Barnet Karl XII på Ulrika Eleonoras knä på vissa samtida bilder är offörtydbart madonnan med Jesusbarnet; och Gustaf IV Adolf var enligt de samtida dokumenten ett barn av den obefläckade avlelsen. Detta om likheten; skillnaden blev, att den ene verkligen vart trumf och triumf såsom kultmessias, den andre däremot i sin inbillade kristusmission blott en snöplig parodi på sin föregångare och på systemet. Den ene sökte, när spelet redan var förlorat, hjälp nere i Skåne såsom sin mors son; och om den andre visste en av de gula almanackorna att berätta, att han en gång i egen person — gästat sin trogna skånska rusthållargård och där intagit sin middag, — förmodligen även han, liksom Karl XII på väg hem från Pommern, från förlorade slag och tappade länder. Det var den enkla upprepningen av historien om Karl XII och den skånske

bonddrängen. Ett par år därefter hade den siste holsteinaren mist krona och rike, liksom den siste pfälzaren mist sitt liv.

Denna vändpunkt i Sverges historia sammanfaller med hundraårsjubiléet på rustgården.

Ett nytt sekel vidtog.

Det var skinande ny mundering för mannen, skinande ny mundering för hästen; pånyttfödelse av symbolen och pånyttfödelse av realiteten. Det var som om man vänt tillbaka till de krigiska storhetstider, ur vilka institutionen framsprungit; det var glans av svängt stål igen och ljud av lurar och smattrande av gevärssalvor. Det sken av fältmarskalk på kungens stora gård och av dragon på bondens lilla.

Och det föll denna gång dubbel glans över den lilla gården; den hade så att säga själv flyttat över i den stora. Bondens dragon satt där och regerade. Det var denna gången icke någon av ålder mossbelupen tysk feodalsläkt, som hängt upp sina heraldiska krumelurer på Stockholms slott; det var en ordinär fransman, vilkens far varit en liten advokat och vilkens farfar varit skräddare, — liksom rustgårdens förste dragon, — som där demonstrerade den revolutionära imperialismen, den folkliga militärismen, det modifierade och modärniserade rustgårdsidealets triumf. Det var diktaturen av le tiers état, la barre såsom imperator, homo novus såsom autokrat; och bakom dennas drag skymtades de gamla välkända av guds stridsman på jorden, puritanen med bibeln i ena handen och svärdet i den andra, rusthållarens prototyp, Bönnebogen redivus.

V.

Vi befinna oss ett stycke över mitten av 1800- talet.

I storgården norr om landsvägen residerar sedan århundradets början en bondeman, som inflyttat dit från någon by bortom Ystad. Han hade grundlagt ett ansenligt brännvinsbränneri, vilket nedlagts igen efter att ha inbringat honom riklig avkastning, samt satt numera i den undantagslägenhet han uppfört åt sig, sedan ende sonen övertagit gården.

Denna, som var rote och höll egen soldat, var byggd efter herrgårdsmönster. Uthuslängorna lågo avsides för sig själva och bildade trekant kring fähagen, med en stor hejda bakom för sädesstackarna. Corpsdelogiet låg fritt med stor trädgård, som en gång anlagts av en vandrande trädgårdsmästare, som slagit sig ned på gården för en längre tid och bott i ett litet stenhus, vilket ännu stod kvar nere i ena hörnet. Det hade den holländsk-frisiska byggnadsstilen med ett långt och högt uppstigande halmtak, som även gick ett stycke ned över de brutna gavlarne, och hade som märkvärdighet innantill en rymlig sal med målningar å väggfälten. En allé gamla kastanjeträd förde dit upp från byavägen, — hela raden husmanshus längs denna hörde gården till med hus och täppor.

Sin äldsta dotter hade gubben gift bort till storgården nummer två i byn. Denne hade blivit utflyttad och låg nu, nybyggd och dryg, med en lång inkörsallé av kastanj och alm, mitt ute på de vidsträckta ägorna. Där fanns inga barn på gården, men dess mer pengar. Halva antalet av husmanshusen utmed stora landsvägen var gårdens egendom.

Andra hälften tillhörde storgården nummer tre, den gamla rustgården, dit gubben gift sin andra dotter. Den låg ännu kvar på samma ställe, där den alltid legat, i själva knävecket av landsvägen; enda skillnaden var, att fyrkanten numera var en god del större än i Roskildefredens dagar.

Den vitrappade boningslängan med gröna fönsterposter sträckte sig nu i oändlig längd men i sin ursprungliga smalhet utmed den långa och smala trädgården och dess räta gångar och buxbomshäckar och

knotiga fruktträd. Mittstommen utgjordes av förstugan ut till gårdstrappan och den gamla folkstugan, som vette med ett par fönster mot gårdsplatsen och med två par mot trädgården, jämte familjekammaren till vänster och en andra liten kammare till höger, bägge mot trädgårdssidan.

Bakom den senare, »gröna kammaren» kallad, vidtog en lång gång med väggfasta klädskåp, inunder vilka gårdens söner hade var sin strängt personliga utdragslåda för mindre tillhörigheter.

En dörr ledde ut till trädgårdstrappan, en annan till kistekammaren, mot gårdssidan, över källaren, där de väldiga ekekistorna stodo uppradade, grannt blomstermålade en för vart barn, fyllda med allt vad detta kunde komma att behöva, när det ville sätta eget bo. En tredje dörr, i gångens bortre ända, förde in i ett smalt, avlångt rum över längans hela bredd, »blå rummet», som tillbyggts såsom undantagsbostad åt den nuvarande ägarens numera avlidna föräldrar. Och bakom detta hade på sistone ytterligare kommit till ett prydligt »gästrum» samt stora danssalen.

Åt andra hållet från den gamla mittstommen av stuga och kammare sträckte sig den vidlyftiga kökskomplexen: ett första kök, utbyggt på gårdsplatsen för större rymlighets skull, med hålet in till järnugnen, som uppvärmde både stuga och kammare, med skorstensöppningen och spiseln, samt ett långsträckt andra kök, där man tjärnade smör och förrättade allehanda bisysslor och diskade upp, — med små sidorum ut mot trädgården, i vilka matvaror uppbevarades och pigorna sovo.

Från detta »sters» med sluttande golv trädde man på ett par trappsteg ned i östra uthuslängan och befann sig i tvätt- och brygghuset med stora inmurade kittlar och bryggdkaret, vari gårdens behov av dricka tillverkades — humlen braktes till gården en gång om året av en göingebonde och kornmälta ägde gården själv i brydestugan ute på marken — samt därpå in i bakstugan med ugnen, där allt brödet för det stora hushållet bakades. Där bakom låg torvhuset, som årligen fylldes ända upp under taket med torv från de egna mossarna eller från de andra rikhaltiga mossarna i omnejden.

Här skar portgången av, — med inkörseln från landsvägen. Det övriga av längan upptogs av det överfulla hönshuset, rustkammaren och logen, där rågen tröskades med hand, även sedan gården fått tröskmaskin, eftersom man behövde halm för taktäckningen, — med en stor utbyggnad mot inkörsvägen för säders uppbevarande vid inbärgningen.

Uthuslängan mot norr upptogs helt och hållet av stallet med de många hästarna och av ladan med det ännu jämförelsevis ringa antalet kor. Svinen voro inhysta i en särskild fristående länga vid fähagen, — den vanliga skaran i den vanliga mörka och smutsiga stian, och ett halvt dussin gödsvin i ett finare appartement med en myckenhet halm och fyllda tråg. Ur en dörr bredvid stucko sto och föl ut huvudena samman, när man till allas synnerliga fägnad fått den kostbara tingesten på gården, vilket ej hände vart år.

Bakom kolängan började västra, nybyggda längan med loge, loggolv och loggälle för tröskmaskinen samt fortsatte med vagnshuset för det finare seldonet och gillesvagnen med stoppade säten och stora läderöverdrag, och med fårhuset, vari ett halvt hundratal får knabbrade på de urtröskade ärterna hela vintern igenom. På andra sidan om inkörsporten, vilken låg precis mitt emot inkörsporten i östra längan, lupo parallellt på tvären mangelhus, ett rum för foderbetorna och yxhuset med hyvelbänk och andra verktyg för åkerbruksredskapens iståndsättande; och bakom dem, intill stora salen, låg drängkammaren.

På den rymliga gårdsplatsen med stenbro över ena halvan och utmed alla längorna residerade sommartiden bandhundarna mest ensamma i sina kojor, — frånsett höns och änder, som dåsade runt i solbaddet, och en oändlig mängd duvor, som hade sina burar överallt under takskäggen och inne i portgångarna och skockades samman ute på taken. Men då det led mot vintern, fylldes halva fyrkanten med sädesstackar, vilka blickade upp över takryggen till sina likar utanför gården, och med små runda, bukiga käglor utav sågad och huggen bokved, — far på gården for en gång om året upp till herrgårdsskogarne norrut och inköpte ett eller ett par

bokträd på rot. Och i ett spjelhus nere i ena hörnet sörplade ett tjog fetgäss havren ur vattentråget.

Med sina på vitt skilda tider byggda längor eller delar av längor, med sina tillbyggnader och utbyggnader, regelbundenheter och avbrott och påfund av alla slag var rustgården själv så att säga sina par århundraden bildvordna. Den hade alltigenom bevarat sin gammaldagsprägel; i hörnet av det på gårdsplatsen utskjutande köket växte ännu ett jättestort päronträd, som möttes över takåsen med bergamotträdet ute i trädgården; och det var icke så värst länge sedan, att storken stått på ett ben i sin rede uppe å ena takhörnet.

Utanför östra längan, mellan huvudinkörseln och landsvägen och inkörsvägen till fähagen, utbredde sig gårdens ansenliga köksträdgård. Och inne i själva knävecket, där landsvägen slog krök, stod dragontorpet, ett fallfärdigt ruckel, i sin rymliga täppa med råg, kål och potatis.

Bakom västra längan höjde sig gamla, ärevördiga almar, översållade med råkbon, jämte en liten grandunge, alar och aspar utmed en bäck samt öppna ängsplatser, där drängar och pigor lekte och dansade på sommarkvällarna.

Och bakom allt detta troppade byahusen opp längs landsvägen, lappiga och lutande, skalliga och blinda, precis som för två hundra år tillbaka, — alltjämt på vandring mot den rika almgården och alltjämt på nytt igen segnande ned på gropkanten, hungriga och trötta. Teten för dem tog nu ett nybyggt tegelstenshus, som låg halvt inne i almdungen allaredan. Det var folkskolan. Förr hade någon gammal dragon eller soldat traskat omkring i orten såsom ambulatorisk skolmästare och lärt dem, som voro längst komna, att läsa i bok och skriva; och när byggandet av ett skolhus i byn var beslutad sak, hade den nye skolmästaren till en början inackorderat sig på sin föregångares ämbetsställe: rustgården, samt därifrån flyttat in i det egna huset, som låg strax utanför almdungen. Skulle skolhuset bli annex under rustgården, liksom dragontorpet på andra sidan fähagen; eller skulle det i verklig mening taga teten för den långa raden utmärglade fattigmanshus, som hjälplöst kröpo samman i dess rygg och icke ens tycktes ha så mycket krafter eller insikt att stödja sig mot varandra och taga varandra i handen? Det låg så precis mitt emellan bondgården och husmanshyddan.

VI.

Far var ungefärligen årsbarn med släktens hundraårsjubileum på rustgården och med det nya regementet i landet. Han var enda sonen och hade fått fädernegården med etthundratolv tunnland fetaste åkerjord skuldfri i arv och pengar därtill. De tvänne systrarna hade gift sig på storgårdar i grannbyarna. De voro alla tre av samma typ, kortväxta och mörkhåriga.

Far hade redan varit en gång gift, när han hemförde som brud naboens dotter med det fintecknade anletet och det yppiga guldblonda håret. Barnen av första giftet hade nu lämnat hemmet; sonen hade övertagit en gård österut efter sin avlidne morbror och gift sig med en av döttrarna på det största stället där i byn; dottern hade äktat sin kusin, enda sonen till faderns ena syster, och satt såsom husmor på denna ansenliga stamgård. Av det nya giftet uppväxte en talrik barnskara på rustgården.

Umgänget med moderns släkt på nabohemmanen i den lilla slättbyn var inskränkt till det minsta möjliga. Mannen till moderns syster var redan länge klen till hälsan och levde av nödtvång mest som enstöring. Han satt i sin ljusa, rymliga och bekvämt inredda våning och studerade historiska böcker — han hade även donerat en stipendiefond till Lunds universitet — eller med silverdosan mellan fingrarna och hörde på sladder, — det gick en ständig ström till gården av kreti och pleti, som ville låna pengar och som begagnade sig av den rike mannens svaga sida. Egendomen, som räknade hundratjugo tunnland fetaste åkerjord, sköttes helt och hållet av en mångårig trotjänare, som styrde och ställde envåldigt, varmed han stod sig bra. Husbonden hade bara att räkna pengarna och kontrollera bankräntorna. Barn funnos inga; men det barnlösa

paret hade tagit dragonens dotter till sig som fosterbarn.

I huset hos moderns bror på hennes fädernegård umgicks man ännu mindre. Han hade gift sig med dottern till rustgårdsfars syster i grannbyn, vilket förorsakade egendomliga och krångliga släktförhållanden, då hans hustru på detta sätt blivit svägerska med sin egen morbror och dennes dotter på samma gång. Även deras äktenskap var barnlöst; och även de hade tagit fosterdotter i huset, en husmansflicka från byn. De voro stränga läsare, bägge två; och en icke ringa del av den nittio tunnland stora gårdens årliga avkastning gick till missionssyften. Det var huvudsakligen de, som underhöllo det nya stora missionshuset i socknen, där det ständigt predikades och salmsjöngs och bönesuckades; och en kär och trägen gäst hos dem var det skånska läseriets mäktige ledare, den store konsuln från Hälsingborg, vilken var persona gratissima ute på Sofiero.

Gamle gubben satt inne i sin undantagsbostad vid inkörseln och såg på allt detta med undran och ogillande. Men han sade ingenting; hans tid hade varit; han hade ingenting mer att säga på gården; det finge sonen sköta som han funne för bäst. Någon riktig ro på sig hade den förr så rörlige och driftige gubben dock icke; han kunde icke längre höra, men blicken hade ännu skärpa nog; och han strök gärna runt kring gården av gammal vana och tog allt i ögonsikte. Och barnen på rustgården, som lekte utanför porten, stannade i sin lek och viskade till varandra: »där kommer morfar!» när den långa, ranka gestalten i den långa, blå ytterrocken, som räckte ned till fötterna, och med det vackra vita håret ned över rockkragen, plötsligt stod hög och orörlig borta i hejdan ...

Rika år; tunga ax; fulla logar; höga priser — vetet betaldes ända till trettiotre riksdaler tunnan. Det gyllene kornet strömmade; det gyllene välståndet strömmade. Inkomsterna råga; utgifterna ringa. Det flöt fullt in och föga ut.

Det var ej allenast byggningarna på rustgården, som buru gammaldags prägel. Det var ock livet där, regementet. Familjen själv var även gammaldags. Medan runt omkring i orten det lättvunna överflödet blev frestelsen, för vilken man föll, och hela byar ramlade under kalasanden och kortspel, gick allt på rustgården i de gamla gängorna, oberört av suset och duset, i vedertagen enkelhet, enformighet och avstängdhet.

Gårdens ekonomi baserade uteslutande på sädesproduktionen. Det fanns i dessa tider utan maskiner och ortsjärnvägar många dragare för åkerbrukets skötande och spannmålens transporterande till utskeppningsställena, — fem sex par hästar och två par oxar; av kor däremot blott så många som behövdes för att försörja hushållet med mjölk och smör och ost och en kalv att slakta då och då. Ty den andra principen för gårdens ekonomi bestod i att den försåge sig själv med allt i största möjliga utsträckning. Man bakade brödet själv, från det vitaste vetebrödet till den grovaste och svartaste limpan; hos bagaren i Anderslöf beställde man bara födelsedagskransarna, och kakgumman, som kom vandrande var lördag, brakte blott skorporna och bullarna för kaffet. Drickat bryggde man själv; en flaska Dybecks bier unnade man sig blott någon sällsynt gång och mest i smyg. Kött köptes ej en bit på hela året; det fanns ännu ingen slaktare på landsbygden; man slaktade själv en kalv då och då, ett lamm allt då och då, fetsvin till julen och ännu en gång på året, fetgässen till mårtenstid, änder och höns när det kom främmande, duvor när det föll sig och råkor när ungarna voro flygfärdiga. Vad som ej åts upp färskt, röktes eller saltades ner, — såsom svinsylta, gåssylta, gåsbröst, fårbog. Den enda färska mat, som köptes, var sillen och spättorna, som rullades i trillebörar upp på slätten från fisklägena. Nere i källaren stodo fjärdingar med spekesill bland fläsksidorna och drickestunnorna; och bland spannmålshögarna uppe på loftet låg alltid en bunke »stadsfisk».

Ett par gånger om året hämtades den stora »oen» fram, synades och lagades; och gårdens manliga stock, drängar, husmän och söner, tågade fulltaligt ut till torvgravarna och ängskärren samt vände om några timmar hem igen med trillebören fylld med gädda och aborre. Ibland satte en av sönerna ut humma på kvällen, och drog den nästa morgon opp igen späckad med feta sutare; och vutapågen fick en tjugofemöring, när han fångat en fempundgädda på stångkrok. Annars stred det mot vedertagen vana att omaka sig med

fiske, — man köpte en gång om året en laddning ål, varmed en man kom körande från Simrishamnstrakten; man gitte ej fånga den egna, som stod tät och fet i torvmossarna. Det stod tjockt av kräftor i mossbrinkarna; men dem lät man sitta, dem åt man icke. Lika litet gitte man skjuta villebrådet, som sprang på marken och sam runt i kärrvassen och gömde sig i åkerstubben: hare, vildand och rapphöns; det lät man baronen roa sig med, som för syns skull betalte tio riksdaler om året därför.

Vad som kunde avyttras av nötboskap, kalv och får, sedan gårdens eget behov var tillfredsställt, såldes efter omständigt och bullersamt prutande till slaktarna från Malmö, som foro på rov genom slättbyarna, vilda och försupna, körde varandra ned i landsvägsgroparne och stucko varandra med kniv i konkurrensiver att komma över det fetaste fäet.

Bär och frukt gav trädgården massvis, — stora långpäron och små saftpäron, bunterosäpplen och gyllenäpplen att ätas strax, bergamottpäron och gravenstein- och citronäpplen att gömmas för vintern, rödgula bigaråer och ägg-gula bigaråer, stora klara mörkröda körsbär och svarta moreller, röda, blå och gula plommon, vita, svarta och röda rips, gula och röda hallon, jordgubbar och krusbär av alla slag. Skåpen stodo fulla med safter och sylter i flaskor och burkar med påklistrade etiketter, att brukas till lemonader och soppor eller till klenorna och annat hemmalagat bakverk. Köksträdgården gav sitt ovanpå: gurka och pumpa, dill och palsternacka välska bönor och bruna bönor, skärbönor och rödbetor, att icke tala om vitkålen och grönkålen, gulerödderna och potatisen, som ingrävdes utanför gården i stråformade jordhögar, när senhösten kom.

Linet odlade gården själv och bröt det själv i egen brydestua. Femtiotalet får gav ull i mängd. Pigorna spunno och kardade, varpade och vävde till sent ut på vinterkvällarna. Årligen breddes långa räckor nyvävt linne till blekning på ängen nedanför trädgårdshäcken; och ene drängen med ene gårdvaren sov där hela sommaren i en halmhydda för att passa på att de icke stulos bort under natten. Vardagskläderna för sönerna voro hemmavävda; och en dräkt av hemmavävt tyg ingick i lönen för tjänstedrängarna och utgjorde hela årslönen för vaktpojken ...

Årets märkesdagar, de verkliga festdagarna på gården, med glans av poesi och religion, voro den signade jordens och det signade kornets dagar.

Det var dagen, när man blivit färdig med sådden, — en vårdag, då solen tindrade på regnskuren, eller en grovädersdag med lätt och ljum dimma, då vintersäden stod grön och fin och sista kornet satts ned i den plöjda och klösta, harvade och trumlade myllan. Den dagen åts det »stenkakor», så mycket var och en kunde orka.

Det var första skördedagen, dagen då »rågen togs av», — en daggfylld, doftande ofta till en varm högsommardag, då hela den här uppbådats, som gården mäktade ställa på benen, och i sluten trupp tågade ut till den fredliga bragden att fälla brödväxtens tättslutna leder till marken, — en till att hugga, en till att samla upp, en till att binda. Liarnes bett i stråna, sommarhimlens blå och tindrande skälvning och de hängande lärkornas drillar klungo samman till ett livets frodiga välljud, till en tacksam fruktbarhetens hymn, som steg mot höjden och förtonade i oändligheten.

Där var dagen, då grödan låg bärgad i lador och logar, gällar och stackar, dagen då sista lasset ärter körts in från de tömda markerna, dagen då det hölls höstagille på gården, då alla som tagit även den minsta del i arbetet sutto bänkade kring långa bord i folkstugan och far själv bjöd kring supen och mor själv bar kring faten och det sjöngs och dansades på logen till ära för den bugnande välsignelse, som doftade bröd uppe på skullen.

Där var dagen, då kornet låg tröskat, kastat och harpat såsom en guldskimrande kulle på logen och far hämtade fram det gula schatullet med vikterna och lade sig på knä, fyllde den lilla bägaren, strök måttet och

fann att det var allt ganska gott: full, fast, tung kärna. Och den gyllene massan rann ner i säckarna; och säckarna lades på vagnarna; och nästa morgon spändes hästarna för vid lyktskenet, och den långa raden lass körde i mörker och tidigaste otta ut från gården. Och det hade redan börjat skymma igen och hunnit bli full kväll, innan man på gården hörde det skära i landsvägsgruset långt borta och såg den långa raden tomma vagnar köra in genom porten igen. Och medan hästarna spändes från igen vid lyktskenet och vattnades och fingo brått att komma in i spiltorna till de fyllda krubborna, satt störstdrängen inne i kammaren och lade en späckad plånbok på bordet, ur vilken han tog fram tjocka buntar stora sedlar, som gingo från hans hand i fars och från fars in i pulpeten.

Där var också julafton ... När den korta grå dagen gick till slut och det begynte skymma lätt och alla bygdens klockor satte i att ringa, tvättade man sig och kammade man sig och kom i sina bästa kläder. Och ljusen släktes ett efter ett i de små fattiga stugorna, och dörrarna stängdes i lås, och stora och små begåvo sig upp till gården, som ensam lyste mot dem i mörkret med tända julljus.

Den fest, som firades därinne vid de tregrenade, hemmastöpta ljusen, då husbondefolk och tjänstefolk samkades kring samma bord i folkstugan till gröten, lutfisken, steken och kakan och alla fingo som present samma »julhög», samma hårdbakade brödkaka med pålägg av allt vad huset förmådde bjuda på till helgen, — denna fest var närmast en samhörighetens, samförståndets och samarbetets åminnelsefest, även om den stod i Jesusbarnets tecken. Och när man vid midnattstid, innan man skildes åt, ännu en gång, sedan stojet tystnat och stillheten brett sig, slog sig ned kring långbordet och far tog plats vid bordsändan igen och satte glasögonen på sig och öppnade sin gamla salmbok i pressat läderband och läste upp julbetraktelse och julsalm, fader vår och välsignelsen, — var den sträng, som skälvde i dessa människor, förvisso kristendomens väsensnerv, men icke i sin stora och vida allmänlighet, utan närmast det gemensamhetsband, som förenade deras öden med gårdens, som lopp mellan gård och husmanshus, mellan husbonde och tjänare, som band dem alla i lika mån och på lika sätt och som de alla denna natt kände meddela sig från den ene till den andre såsom en vibration av ljus och en själens sakta skälvning.

VII.

Vid denna tid begynte allt att lägga om sig på gården.

Hästen föll i misskredit; kon fick glorian. Spannmålen upphörde att vara den enda huvudinkomstkällan, den pösande och dryga hustomten, som vet att den stora driftens, de många människornas och de många djurens, trevnad är bunden vid hans höga person och som dymedels känner sig som enväldig herre på täppan. En dag, då han gjorde sin sedvanliga rundtur genom lada och loge, loft och källare, spiskammare och kistekammare, fann han en näpen, trind liten fé med gräddlena kinder och smörgult hår sitta leende, men myndig i ladan. Han stretade emot vad han kunde, i början; men det halp honom ej; han måste hädanefter bekväma sig till att dela herraväldet på gården med inkräkterskan.

Hästen fick maka åt sig; kon krävde plats. Stallet blev mindre, spiltorna stodo till hälften tomma; ladan däremot sträckte ut sig med dubbla eller tredubbla antalet bås. De hederliga gammaldagskorna av inhemsk skånsk ras, små och rödbrokiga, trängdes undan till den halvmörka, obemärkta ändan av ladan; och i de främsta och finaste båsen vräkte sig främmande, stora, tunga, svartbrokiga köpstakor, som fingo all beundran och hela äran. När Draga eller Hjälma skänkt gården en kalv, som liknade modern, kunde den vara så stor och så grann som helst; det blev ändock bara sura miner och föraktligt grin och en axelryckning, — »den kalven lönar det sig ej att lägga till». I stället körde man ända ner till Dybeck eller opp till Näsbyholm och kom tillbaka med en svart eller svartbrokig kounge, som installerades i kalvhuset, som om det vore en prins eller en prinsessa, — i all synnerhet om han eller hon var svart över hela kroppen och blott hade en vit

fläck runt kring ena ögat. Och yngste sonen måste nu två gånger om dagen, morgon och middag, spänna den äldsta, lösmagade, värkstinna märren för gumpakärran och köra de nyanskaffade mjölkkärlen till mejeriet, som anlagts i socknen, samt låta anteckna mängden kannor i räkningsboken; och vid var månads slut uppbar han de vackra kontanterna för far.

Hästen hade fallit i misskredit; hans egentliga glanstid var förbi. Han förföll också; han kunde icke bära missödet och motgången. Den gamla rasen av små och trinda skånska hästar, nytra och makliga på samma gång, värdiga och vänliga, såsom alla varelser, människor som djur, bruka arta sig, när ingen konkurrens förgiftar lynnet, blev raggig och sur av lutter grämelse över att se de långbenade och långhalsade fågelskrämmor, som nu kommit på modet, särskilt som kronans nummerhästar, men också hos bönderna i allmänhet. De lade öronen bakut, bara de sågo en sådan på långt håll; och det kom en elak glimt i ögat, som sade så mycket som: låt den räliga rackaren komma närmare, så skall han få känna på sparka och bitas!

Men det var i grunden blott en lyxhäst, vagn- och rid- och kapplöpningshäst, som utträngt den gamla infödda arbetshästen, gårdens medelpunkt och stolthet, vilken drog sin herres plog och sin herres gillesvagn med samma självmedvetet blygsamma jämnmod. Det forna stallet hade sjunkit på rangskalan på gården; det ägde hädanefter blott sekundär betydelse.

Hästen hade fallit i misskredit.

Också mannen hade fallit i misskredit. Sabeln blev en löjlighet, som man började skämmas för; den borde rätteligen hängas på väggen och rosta; rustkammaren vore gångna barbariska tiders skrammelhus; ty numera kände och brukade man *bildningens* vapen. Dragonen i sadeln var tid som gick; skolmästaren i katedern var tid som kom. Rusthållaren var icke längre herre på sin egen gård allena, han var herre i landet nu, ej blott ett stånd och det eftersta och lägsta av stånden, utan majoriteten i riksdagen rätt och slätt. Själva indelningsverket föll i misskredit; det var en föråldrad och obekväm börda. Hästen och mannen var en otidsenlig form för gårdens väsen, en rå symbol, som kränkte det nya bildningsmedvetandet. Det ena som det andra, bondgårdens väsen och bondeståndets bildningsmedvetande, krävde en ny form, en ny symbol, kände levande behovet att ömsa skinn och stiga upp ur askan som en ny fågel Phoenix, kröp ut ur indelningsverket, och rakt in i folkhögskolan. Alla klasser skulle vara delaktiga i den nya välsignelsen, allmänbildningen, till och med själva husmannen, inbegripet dragonen och soldaten; dessas söner kunde sitta i katedern i folkskolan och lära småbarnen abc; men storbondens son hade högre uppgifter, nu sedan far regerade landet genom riksdagen däruppe i Stockholm, måste bli student, professor vid universitetet eller föreståndare för folkhögskolan. Det var så till sägandes hästen och mannen i ny, förädlad gestalt; vetenskapen var kronans nummerhäst, läraren dess dragon; bildningen andens blanka sabel. Det var den gamla rustgården i belysningen av den nya tidens soluppgång; rusthållaren hade blivit så att säga det nya tidsidealets rusthållare.

Sålunda gick det till, att äldste sonen på rustgården sattes i latinskolan först i Ystad, som bara hade fem klasser, och sedan i Malmö, och att andra sonen i ordningen for till den nyupprättade folkhögskolan på Hvilan, medan träskomannens son och sonen till en av gårdens husmän, gamle soldaten, som varit med vid Leipzig 1813, skickades till seminariet i Lund.

Egendomens skötsel omlades. Antalet sädeslotter avknappades; antalet beteslotter ökades. De ädlare sädesslagen, vetet och rågen, trädde i bakgrunden; kornet intog hedersplatsen. Den rika, fruktbara jorden, som med lätt möda bar bröd för människor, — så rik, så fruktbar, att den skulle kunnat läggas till grönsaks- och trädgårdskultur, — degraderades till att frambringa foder för kreaturen. Man var allaredan, utan att veta av det, på full marsch mot sockerbetorna.

Även livet inne i fästningsfyrkanten skiftade. Äldste sonen kom hem till sommar- och julferierna först som

gymnasist och därpå som student, och träskomannens son kom hem som seminarist till en början och till slut såsom utexaminerad folkskollärare. Tillsammans med mäster på skolan spelade dessa bildningens representanter i den lilla slättbyn dagen i ända schack, eller strövade omkring i nejden och hemsökte torvmossarna, samt brakte hem med sig till gården en påse kräftor, som pigan måste kasta levande i kokande vatten, eller ett knippe aborre, som hon måste fjälla och steka åt dem. Studenten spelade på sitt piano, som gubben måst köpa åt honom, till långt ut på kvällarna, då gårdens övriga innevånare sedan länge redan vilade trötta lemmar, och låg kvar i sängen till långt fram mot middagen, då folket ute på marken redan hade halva dagsverket bakom sig. Som han hade allahanda sällskapstalanger, bjöds han ständigt runt på prästgårdarna och till övriga honoratiores i orten, där det också fanns studenter; till gengäld måste han inbjuda dem hem till sig på gården, som nu ibland vimlade av vita mössor, då även kamrater infunno sig, vilka sutto som informatorer för adelssönerna runt omkring på herresätena.

Andre sonen hade också skaffat sig en kamratkrets på folkhögskolan; och en dag hämtades med gårdens skjuts en del fint klädda herrar, vilka kallades småländska bondsöner och vilka rest ner som elever till den nya folkbildningsanstalten i Skåne, som då ännu var ensam i sitt slag i landet, och ju måste se, hur en äkta gammaldags skånsk bondgård såge ut, innan de vände tillbaka hem till sitt land igen. Och någon tid därefter sattes hela gården på ända, medan mor och pigorna sprungo omkring som yra höns, då man erfor att självaste föreståndaren i egen person vore stadd på gästturné hos sina elever i deras hem i slättbyarna och ämnade hedra gården med sitt besök.

I samma dagar förlovade sig enda dottern på gården med sonen på nabostället i grannsocknen, som var telegrafist, och som nu ävenledes tillbrakte sina ferier i fästmöns hem i sin uppseendeväckande ämbetsmössa. Han hade politiska aspirationer och ägde redan förbindelser i storpressen. De ena som de andra måste emellertid få tid att mogna; tills vidare fördrev han honungssommmaren med att spela krocket samman med sin blivande svåger, studenten, vilken på liknande sätt förberedde en liknande framtid för egen räkning.

När hösten kom och han reste sin väg upp till Sandhamn, dit han fått förordnande, sändes fästmön, som ju skulle bli fru i staden och man kunde ej veta på vilken ansvarsfull post, upp till hovrättsjuristernas och militärernas Kristianstad för att lära sig det finare hushållet på därvarande Stadshus, vilket åtnjöt stor berömmelse vida omkring för sin oöverträffliga matlagning.

Farsgubben gick omkring och såg på allt det där, skakade på huvudet och sade ingenting. Han hade överhuvudtaget aldrig för vana att säga som värst mycket; han gjorde sina iakttagelser men behöll resultatet för sig själv. Men det kunde ses på honom, att han icke tyckte vidare om det hela. Han gick omkring på sin egen och sina fäders gård som en främmande, föreföll det honom själv; han kände den snart icke mer igen. Han lät den ena råda och gick ur vägen för den andre, men hur han än bar sig åt, kom han jämt i vägen, jämt på tvären, för allt och alla och icke minst för sig själv. Mors livliga, glada, lättsinniga och något fåfänga lynne rådde alltid på hans blida och försiktiga flegma.

Men han begynte grubbla. Det var alltihop rakt inte så som det skulle vara. Något gick på sned, gick på tok, — men det som drev i den riktningen var starkare än han själv, och det var något som han ej kunde få tag i eller se vad det var. Ju mer han grubblade förgäves, dess mer envisades han att grubbla vidare. Allraminst stod det rätt till med pengarna. Det var fördömt stora utgifter nu emot förr i tiden; den ene i lärdomsskolan, den andre på folkhögskolan, den tredje i matlagningsskolan; för alla måste andra arbetskrafter anskaffas för gården, och det kostade omigen pengar; räkningen hos köpmannen var också svindlande hög mot förr. Och ändå kunde han ej begripa ... Gubben öppnade pulpeten och öppnade det innersta facket, tog sedelbunten fram och lade den tillbaka igen, låste och gick med händerna på ryggen ut på marken ... Nej det var icke att begripa, hur alla dessa många stora sedlar, som vandrade dit in i pulpeten, kunde smulas sönder och sjunka samman i ett nu, och att det rakt inte ville räcka till mer som förr, och att bönderna på mycket mindre gårdar

än hans och med lika många barn som han och som levde mycket mer i sus än han, som nästan aldrig tog bort från gården, kunde lägga pengar opp och köpa gårdar åt sina söner kontant, medan han sedan länge icke haft pengar på banken, som kunnat bli liggande där och växa till sig ...

Han grubblade förgäves vidare, allt mera ensam på sin gård, ensam med sitt grubbel.

VIII.

I samma dagar började »vackra baronen» göra visiter på rustgården.

Östra nabon var ett ställe, som med sitt nummer hörde till byn, men som var arrendehemman under det gamla herresätet, vilket låg en halv fjärdingsväg därifrån i sin långsträckta park mitt ute på slätten.

I den halvt förfallna, kringbyggda gården satt sedan många år en talrik bondfamilj, som var till skräck och förargelse för hela bygden och icke minst för den lilla byn och särskilt närmaste grannen, rustgården. Alla dess medlemmar voro varandra lika, — man och hustru, söner och döttrar, — tjuvar och kältringar av värsta slag. Man kunde vara säker på att de haft sin hand med i spelet, när någon sommarnatt, då kreaturen stodo tjudrade ute på marken på bete, någonstädes i trakten en häst försvann, som man antingen aldrig mer återsåg, eller som man efter annons i tidningarna händelsevis erfor vara såld på en marknad långt därifrån eller ha hamnat hos en tredje person, som var mer eller mindre oskyldig i skojet. Deras fräckhet var gränslös; en söndagskväll, när landsvägen var full av byns folk, kunde någon av sönerna komma sprängande i vildaste ritt på en häst, som alla kände och som de helt enkelt annekterat ute på rustgårdens klöverfält för en liten sträcktur för roskull eller för något ärende och som de efteråt mycket ordentligt spände hillorna på igen och till på köpet med erkännansvärd omsorg gåvo en ny klöverration. Man vågade ej ställa dem till tals; ty de brukade ej blott munnen och knytnävarna, utan även och lika raskt kniven och pistolen. Det hände mer än en gång, att man i de mörka nätterna tände lyktan på rustgården vid smygande fjät och misstänkta ljud ute i trädgården eller emedan hundarna gåvo skall och nosade under portarna, och i manstarkt följe begav sig ut för att gripa — man visste med säkerhet vem. Men då fann man bara tomma mörkret, — om också spåren en gång förde ut genom bakvägen vid avträdeshuset. Hojtande och skränande färdades fadern och sönerna på vägarna, ofredade alla, spärrade vägen, hindrade andra åkdon att komma förbi, vikande åt vänster, när man själv vek åt vänster, och åt höger, när man själv vek åt höger; eller de hängde fulla och gräliga i bierstugorna. Allt patrask, som drev kring i orterna eller som söktes av polisen, fann hos dem ett säkert gömställe.

Men en dag kom länsmannen farande genom byn, i full uniform och med sin bistraste min; han hade med sig på vagnarna fjärdingsmannen och lantpolisen och fånggevaldigern och andra ordningens och rättvisans hantlangare. Det hade på sista tiden stulits alltför oblygt runt omkring i trakten. Han körde rakt in i rövarkulan och frågade kort och gott, var tjuvgodset tagit vägen. Fadern tittade på sönerna och fruntimren tittade på männen och den ene sporde den andre, om kanske han kunde begripa, vad det var frågan om. Länsmannen lät undersöka skåp och kistor, men fann ingenting. Han genomletade loft och källare, men fann heller ingenting. Men när han till sist lät välta halmstackarna, kom allt det sökta till syne och ännu mycket mera därtill; matvaror och sängkläder, seltyg och bordssilver, huller om buller.

Länsmannen tog hela sällskapet med sig och satte det i kurran. De flesta dömdes till kortare eller långvarigare fängelsestraff; de övriga försvunno från orten.

Nästet var sprängt; och gården stod tom ...

Samtidigt skedde stora förändringar borta på herregården själv, som låg där inne i den stora vackra parken

med inkörsallé av hundraåriga almar, under vilkas täta valv de kalkade stenarne lyste vita i halvdagern, — med sin gula corpsdelogibyggnad, sina massiva stallar och lador, sina trädgårdar, orangerier och svandammar. Gamle baronen dog; ende sonen, skolkamrat till gymnasisten på rustgården, dog ävenledes, plötsligt, i unga år. Brodern, som var ogift och mestadels vistades utomlands, dog också, — sista ättlingen på manssidan av den tyska släkten, vilken någon gång och av någon anledning invandrat till Sverge från Östersjöprovinserna och sedan beklätt höga poster såsom sändebud vid utländska hov och såsom landshövdingar där hemma. Kvar var blott fröken Clara såsom enda arvtagerska efter fadern och onkeln, till den enes stora gods och till den andres stora förmögenhet; och när hon red förbi på sitt fullblodssto eller kom körande med sitt fyrspann ölänningar, frågade man sig och gissade man hit och dit, vem väl den lycklige skulle bli, som hon komme att skänka allt detta tillika med sin hand och sitt hjärta.

Gissningarna fingo ökad fart, då murare och snickare begynte hyvla och hamra på den forna tjuvgården, sätta in höga fönster och lägga trappor ned till trädgården, som även den ställdes i ordning med snirklade, grusade gångar, gräsmattor och blomsterrabatter; och det ryktet spred sig att fröken Clara inredde allt detta åt den fattige »vackra baronen».

En höstdag såg byn till sin ytterliga häpnad en högrest, välvuxen gestalt i ett slags jaktrock men med träskor på fötterna vandra opp och ned på marken och så råg. Det var »vackra baronen», som hållit sitt intåg på den gamla kältringgården.

»Vackra baronen» med det engelska namnet tillhörde den skånska högadeln. Hans far hade ägt stora jordagods, men måst sälja det hela; och »vackra baronen» levde mest runt som gäst på herregårdarna eller tjänstgjorde som mentor för sina unga ståndsbröder, när dessa sändes till Paris eller London för att samla livserfarenhet. Denna gång hade turen kommit till rika fröken Clara, och hon hade ställt den lilla arrendegården till »vackra baronens» förfogande som plaisir och tidsfördriv. Men allmänheten anade romantiska motiv bakom allt detta, så mycket mer som »vackra baronen» jämt och samt red över till herrgården; och var fröken Clara rik, så var han så mycket mer grann, — med pomaderat, benat och småbränt hår, vit panna, stor vacker hästnäsa i ett solbränt ansikte, små blonda mustascher och små blå ögon, i vilkas uttryck man icke kom underfund med, om nyansen blidhet eller nyansen dumhet var den förhärskande.

»Vackra baronen» hade etablerat sig i en ungkarlsdublett på ena gaveländan av boningslängan. Han skötte egendomen, vilken hade samma storlek som rustgården, precis som var vanlig bondeman skötte sitt hemman — som sport, eller därför att det roade honom, eller därför att han rakt ingenting hade att taga sig till, eller av ännu någon annan okänd anledning.

Han var i alla fall sin egen ladufogde och sin egen inspektor, övervakade själv det hela och deltog emellanåt också personligen i görat. Den enda lyx han höll sig med var ridhästen — men detta gjorde heller ingen skillnad, ty en nummerhäst på en rustgård är ungefär sak samma.

Det var ock i full överensstämmelse med den roll han spelade att han såsom god sed bjuder och när en passande tid förflutit, hälsade på hos nabon.

En dag i skymningen varseblevs »vackra baronens» högresta person ute på gårdsplatsen; och han komplimenterades in i »blå rummet» på ett glas punsch, vilket då för tiden ännu var en sällsynthet på gammaldags ställen. Han hade ett förbindligt, stillsamt sätt, talade åkerbruk med far och hade en älskvärdhet för mor, sporde den ena gossen vad han hette och den andre hur gammal han var och den tredje om också han skulle bli lantbrukare, intresserade sig för allt och hade vunnit allas hjärtan, när visiten var förbi och han bröt upp igen.

Mellan grannar finns det alltid tusen anledningar till samtal och tusen tillfällen till besök. Man råkas av en

händelse, där ägorna löpa samman, och man måste förhöra sig hos nabon i en gemensam byangelägenhet, och den ene har gjort den andre en tjänst, som denne måste gengällda. »Vackra baronen» satt också mest hemma på sin lilla gård, vilket folk icke kunde begripa, och tycktes alldeles nöjd med att leva som en liten hemmansägare. Med studenten på rustgården gjorde han också bekantskap, när sommarferierna kommo; och då dotterns bröllop stod, övervar han även den högtidligheten.

En dag var han emellertid försvunnen igen lika plötsligt och lika oväntat som han kommit. Fröken Claras hand och hjärta och gods och rikedomar vann han icke; det tillföll alltihop den nye innehavaren av en gammal skånsk sätesgård i Kristianstadstrakten. En bror till »vackra baron», som var lika mörk som han själv var ljus, men lika fattig som han, vann ett tiotal år därefter en annan av Skånes rikaste arvtagerskor. Men den romanen fick ett tragiskt slut; han dog för egen hand.

Men ärendet, varför den elegante herremannen satts in i rövarkulan, och gjorde bekantskap på rustgården, förblev en hemlighet, — åtminstone för yngste sonen där, som en gång sändes till honom på det gamla tjuvnästet med en liten hundvalp, för vilken han fick en 25-öring.

Inne i familjekammaren på rustgården, där far och mor sovo, — på byrån, vari sönerna förvarade i var sitt gulnade pappersomslag gamla mynt, som de fått i föräring på dop- och konfirmationsdagar, — stod ett ur, av gammalt vackert arbete, ett fyrkantigt ur av inlagt trä med skifva av matt metall och med finaste sölvklang, när det slog dygnets timmar. Det var ett familjestycke hos herrarna von Noleken; gamle baronen hade skänkt det åt sin ladufogde, som belöning för många års trogen tjänst, när han tog avsked och flyttade in på den lilla gård, som hans herre ävenledes skänkt honom för livstiden och som gränsade upp till rustgården; och far hade köpt det av ladufogden. Var det ett gammalt sammanhang, som därmed flyttats över till rustgården och i vars fotspår »vackra baronen» följde och som det nu anknöts till igen? Två bröder Noleken hade för trehundra år sedan spelat en stor roll i baltisk historia, på en tid som låg bakom Zweibrückens i Sverge, — på Gustaf II Adolfs och 30-åriga krigets tid.

IX.

»Dragonerna kommer!»

Ungdomen rusade ut genom östra porten i fyrsprång; de övriga följde besinningsfullt efter. Fruntimret hängde i köksfönstret och trängdes i köksdörren, skuggade med händerna för ögonen och blickade ut åt vägen. Borta i horisonten mot Jordberga till lyste något i solen, glimtade och blänkte, försvann vid Hellesmedjan, glimmade opp igen på backarna vid repslagarehuset, dök ner i sänkan vid askhögshuset och den gamla tjuvgården. Man såg länge alldeles ingenting mer; men de spända öronen utanför östra porten på rustgården hörde snart ett egendomligt buller, som närmade sig och blev allt starkare för var minut, doft hästtramp av många hovar, klirrande av betsel och skramlande av sablar, — skvadronen red utför närmsta backe, förbi inkörsvägen, in genom byn. Hästarna frustade och kråmade sig, välgödda och blankryktade, yra av det långa stillaståendet på stallet, den plötsliga friheten och det stora sällskapet, som ökades för var by som passerades, yra av färgerna och larmet; och ryttarna blåste upp sig och kråmade sig, även de, i sin blågula påfågelbrokiga beklädnad, brukade sporren och kastade slängblickar till flickorna.

En dragon hade löst sig ur ledet, vek av in på inkörsvägen och red in på gården. Det var äldsta broderns, styvbroderns, dragon, som hade bud med för far. Medan han undfägnades med kaffegök inne i familjekammaren och far tog kännedom om det muntliga eller skriftliga budet, begloddes hästen ute på gården, vändes på alla sidor, klappades och fick havre. Under tiden lade rustgårdens egen dragon, gamle lappskräddaren Svan, sista handen vid munderingen, lät hästen sträcka ut frambenen för att kunna spänna bukgjorden ännu en smula hårdare åt, och kom äntligen med en hel del besvär i sadeln, varefter de bägge

krigarna redo i följe ut från gården, till exercisövningarna ...

Skräddaren var visserligen inte som värst gammal ännu; men han begynte bli så besynnerligt vacklig i benen, skranglig i kroppen och fuktgul i synen; han tålde icke längre tåren, men kunde icke låta vara med att supa; han förmådde inte ens sitta orörlig eller stå stram, såsom andra dragoner, när de voro stupfulla, utan var ett enda darrande elände.

Sergeanten hade också anmärkt detta missförhållande, när han sista gången höll inspektion på rustgården. Sergeanten var storbondeson från orten och bar en stor korngul mustasch i ett stort rött ansikte. Han var själv ett lysande och bevisande exempel på, hurusom en militär till häst mycket väl kan vara ösfull som en nyköpt brännvinskagg och ändå hålla sig rak som en humlestör i sadeln; ty när han var stadd på sin inspektionsturné, söp han från morgon till kväll och från kvällen till morgonen igen, som han red där från gård till gård och från by till by, och naturligtvis måste dricka lika mycket på det ena stället som det andra, och lika mycket med den ene rusthållaren som med den andra, för att icke kränka någon. Det kunde visserligen hända, att han till sist ramlade omkull med stort brak liksom ett träd, som man fäller, och blev liggande som en död massa under bordet och att värdfolket måste draga uniformen av honom och att många manfolk måste bära den tunga kroppen i säng; men ingen människa skulle kunna säga om honom att han icke ända till sista momentet suttit rak i ryggen på sin stol, länge efter att läpparna icke mer kunde röra sig till ett enda ord och den stelt stirrande blicken icke sett annat än en oändlighet dimma.

Rusthållaren hade meddelat sergeantens anmärkning om Svanen till rusthållslaget, då detta samlats på gården till årsstämma för granskningen av räkenskaperna; och de hade tagit notis om anmärkningen, utan att bry sig stort därom. Dem kunde det vara likgiltigt, om Svanen kasserades eller ej, bara inte befälet hittade på att kassera det gamla nummerstoet med samma. Ty den ene dragonen kostade varken mer eller mindre än den andre; men att köpa en ny nummerhäst var en dyr historia.

Det högre befälet hade emellertid bekräftat riktigheten av sergeantens iakttagelse; och det lades Svanen nära att draga sig tillbaka till civillivet. Han tog avsked som dragon. Som likväl den nye dragonen var ogift, lät man skräddaren, som hade stor familj och inga resurser, tills vidare sitta kvar på torpet.

Men Svan, som nu inga band alls hade på sig, begynte supa värre än någonsin; och när han icke söp, latade han sig; och när han verkligen skulle velat nännas sy, hade han ingenting att sy på. Han hade bara en enda, besynnerlig passion: att ideligen bygga om det gamla torprucklet innantill. Ena dagen indelade han det i en mängd små kyffen, verkliga småburar, där ingen människa kunde vare sig stå eller gå eller röra sig; andra dagen välte han alla väggarna igen, vilka han själv murat, och gjorde en enda kolossal salong av hela ena hushalvan, vari halvannan säng och ett par stolar som saknade minst ena benet eller sitsen, ropade om undsättning i tomheten. Mat fanns aldrig i huset, och barnen hade knappast kläder på kroppen.

Det var då som hustrun grep in. Ty hon hade, vad f. d. dragonen saknade: ben i ryggen och skinn på näsan — något av det förtvivlans mod, som var djurhona visar, när man vill taga ungarna från henne.

Länsmannen hade redan en gång kommit och vräkt dem ut på gatan med alla deras fattiga tillhörigheter samt stängt dörren med rättvisans lås. Men han hade icke väl vänt ryggen till och kört sin väg, förrän kärringen satta knäna mot dörren och sprängde det murkna skrället och flyttade in igen med man och barn och pick och pack.

Det stod fullt av byns folk och såg på; men de voro som luft för henne; och den blick, som höll utkik inne bak fönsterrutorna hade till följd, att de allihop tyst och eftertänksamt gingo hem var till sig och att ingen kände lust att anmäla saken.

Tiden gick; torpet var uthyrt; och man ville flytta in. Omigen släpades det värdelösa bohaget ut på gatan;

och ordningens målsman hotade henne med fingret, om hon icke toge sig i akt. Hon svarade med en föraktfull och hatfull dragning i mungipan. Man avvaktade vad hon ville göra. Men hon gjorde ingenting alls, sprängde icke mer dörren till torpet, men bad heller ingen om tak över huvudet. Hon satte ungarna omkring sig och inrättade sig i landsvägsgropen utanför dragontorpet. Det började redan bli mörkt.

»I natt ska fler bli husvilla här i byn», hade någon hört henne säga.

Det kom fart i ben och tungor i byn. Hon ville sätta eld på byn; hon vore i stånd att bränna den upp. Man måste finna på någonting; man kunde inte låta dem sitta i landsvägsgropen hela natten; och hon komme inte att be någon om husly. Till sist gick far själv ned för att försöka tala förnuft med henne; men han mötte bara en hånfull mungipa. Han lät drängarna släpa sängställena och dynorna och lapparna och lumporna och bädda nere i bakstugan; och hon följde då stillatigande efter.

Ute i byn började man lugna sig; men dess obehagligare till mods var man på rustgården. De första nätterna sov man med ena ögat vaket; och ungdomens fantasi stod full av hiskliga eldsvådor.

Det var en bälmörk natt, då yngste sonen med ens låg vaken i sängen, fullt vaken, tyckte han. Han hade ett underligt ljud i öronen, inne i huvudet; det knistrade, knastrade. I samma ögonblick varsnade han en lång, röd strimma, borta i mörkret, icke långt ifrån sig. Han satte sig med ett kast upprätt i sängen och höll andan tillbaka, — det knistrade, knastrade, flammade. I ett nu var han ute på golvet; han måste se efter vad det var. Han tassade tyst på sina bara fötter i riktningen mot eldskenet, — det brann, gården brann!

»Det brinner! Opp! Det brinner!»

Han sprang allt vad han kunde, sprang tillbaka. Lyfte den tunga järnbommen från trädgårdsdörren, som han eljes aldrig kunde lyfta ensam, som om den vore en fjäder, stod med ens ute på trappan i den friska nattluften och — vaknade. Till sin stora häpnad såg han bakom sig alla bröderna i bara skjortorna, stumma och omorgnade; och mor kom och tog honom vid hand och förde honom in igen.

Han hade i sömnen, där han låg i »gröna kammaren», sett det lysa igenom dörrspringan in i folkstugan från köket, där pigorna stodo vid sina morgonsysslor och tände eld i spiseln; och drömfantasien hade omtytt bilden och ljuden efter det, varav den själv var full.

Några dagar därefter flyttade den husvilla familjen ut från bakstugan på rustgården igen; man hade funnit ett litet husruckel åt den långt uppe i kratten, — tills vidare. Sedan måste det ju förr eller senare bära på fattighuset.

Lappskräddaren Svan skulle bli sista dragonen på torpet.

X.

Ute på slätten vid stora farvägen mitt emellan Malmö och Lund låg den nya bildningsanstalten för allmogens söner, folkhögskolan, — nybyggd och prydlig, sedan den gamla krogen en natt brunnit ned, vari den ursprungligen inhysts, såsom en för var man synlig och lättfattlig symbol av andens och ljusets seger över mörkrets makter.

Den hade grundlagts av en docent vid Lunds universitet och lantmannapartiets ledare, — den ene son av en lantbrukare, den andre själv bonde. Dessa två skånska män, den ene representant för det lärda vettet, den andra representant för den politiska makten i landet, hade närmast blott stått faddrar, då den första svenska folkhögskolan hölls över dopet; själv var denna ett barn av danska föräldrar, och dess vagga hade stått i det

gamla danska moderlandet.

De tvenne syskonen på denna och på andra sidan Sundet artade sig emellertid ganska olika, allt eftersom de vuxo upp.

Den danska folkhögskolan behöll alltid sin demokratiskt breda bas, tillgänglig för alla och var och en: storbonde och småbonde, hantverkare och husman; och var särskild skola hade tillströmning från hela landet. I Sverge blev folkhögskolan i huvudsak ett klassprerogativ, en institution för ståndsintressen. Den knöt — liksom tvåhundra år förut rusthållsinstitutionen — ett tätt och hårt nät över landet med sin medelpunkt i riksdagsmajoriteten, sina lokala centra i vart län och vart landsting och i var folkhögskolestyrelse och sina minsta och finaste maskor i vart härad och var by uti elevförbunden. Den betecknade kort och gott den nya formen för storbondeklassens organisation för dess politiska och materiella intressen. Grundtvigs folkliga vardagsdräkt blev här hemma söndags- och kyrkokostym; och hans »glada kristendom» blev läsarmin. Den svenska folkhögskolan slöt konsekvent i synbar måtto med vad den allaredan från första början till andan varit: en fälthögskola, — svärdet och bibeln, Bönnebogen redivivus.

Inne i Lund sammanslöto sig en del skånska studenter, mest präst- och bondsöner, och bildade en mystisk taffelrund med folkhögskoleidén såsom sin heliga Graal. Äldste sonen på rustgården hade däri på framstående vis säte och stämma. Lagets kung Artur var storbondeson från en av de rikaste slättbyarna; hans far hade under de feta sädesåren liksom närapå samtliga övriga gåramän där i byn, satt sitt stora hemman över ända och förde sedan en jämmerlig existens inne i Malmö. Sonen var ett original, utan som innan, men icke av den godartade sorten, grotesk och oigenomskinlig, full av vindningar och omvägar och mörka vrår i sin karaktär som i sin hjärna. Han var en plump, massiv gestalt, med tjocka, korta ben, och tung bål; på ett enormt skulder- och ryggparti satt ett lika enormt, klotrunt huvud med en väldig panna inunder en mörk hårmanke, ett rött helskägg i ett rött, runt ansikte, knölig potatisnäsa och små sluga ögon. Han var en i all gammal och ny filosofi skolad teoretisk och praktisk sofist, som pläderade de kontradiktoriska motsatsernas absolut likavärde och lika värdelöshet; och själv personligen utan behov gent emot livets bekvämligheter och mångahanda agremanger, begrinade han köttets svagheter och moralens vankelmodiga hänsyn hos sina medmänniskor lika stoiskt, skeptiskt och kyniskt. Redan en halvgammal man, residerade han i onämnbar toilett ännu på sin lilla vindskammare, dit han inflyttat som ung student, åt sin torra brödskorpa och studerade de grekiska och tyska filosoferna; och vid hans fötter låg och satt, hur de nu kunde inrätta sig med platsen i det trånga och låga kyffet, skaran av adepter och hörde vishetens ord av hans mun, — eliten från slättens präst- och bondgårdar, folkhögskoletankens hängivna riddarvakt.

Med åren förtunnades lärjungeskaran. Dess medlemmar utplanterades runt omkring i landet på de talrika folkhögskolor, vilka efter hand upprättats efter mönstret av den skånska moderskolan och vilkas lärarkår till väsentlig del rekryterades ur dennas direkta eller indirekta reserver. De blevo föreståndare, så långt förrådet platser räckte; de övriga placerades tills vidare såsom biträdande lärare med löfte om säker utsikt att själva rycka opp i det högre skolbefälet, så snart en post blivit vakant. De hade alla så att säga förstfödslorätten.

Den store filosofen satt till slut ensam till övers på sin vindskammare och måste en gång även tänka på sig själv. Han ingick först såsom halva ledningen i en liten nygrundad varannandagstidning, vilken började utkomma i Lund såsom ett intelligensblad av obestämd politisk kulör, och flyttade såsom uteslutande ledare av hela företaget med detta ner till Malmö, sedan den akademiskt stämplade halvan däri efter en kort tidrymd fallit bort. Tidningen startades nu såsom politiskt blad av utpräglad färgläggning, såsom den burgna hemmansägareklassens tidning och såsom officiellt organ för det skånska lantmannapartiet. Genom sin akademiskt högtbildade redaktör höjde den sig över nivån av de många små lokallapparna, vilka redigerades av de ur husmansklassen framgångna folkskollärarna och andra undermålare, som gjorde i ortskäbbel och byskvaller; och det försprång, den allaredan därigenom hade framför sina kollegor i de skånska småstäderna, markerades ytterligare utav det notoriska faktum, att den utgjorde ett rent personligt språkrör

för lantmannapartiets mäktige hövding i riksdagens andra kammare, den ene grundläggaren av landets första och anseddaste folkhögskola. Tack vare dessa omständigheter fick det nya bladet snabb spridning ibland bönderna, vartill också bidrog, att en populär politisk satiriker med slående och dräpande kvickhet, — med den sortens attiska salt, som smakade enkelt vanda tungor, — hastigt nog kröp fram utur den kameleontiska f. d. spekulative filosofen.

I dessa samma tider flyttade rustgårdens svärson, som dittills haft anställning och varit bosatt i Göteborg, ävenledes ner till Malmö. Han hade redan varit medarbetare i den stora halvt lantmannapartistiska, halvt bibelkritiska huvudtidningen i »little London» och trädde nu i förbindelse med lantmannachefen från Skåne, med vilken han genom en av dessa betydelsefulla tillfälligheter, som spela en så stor roll i frimureriets predestinationsastrologi, hade gemensamt namn, såväl för- som efternamn. Den nygrundade tidningens ekonomiska varelse hade dittills stått på obestämda fötter, — han lade nu hemgiften från rustgården till underlag, förstärkte densamma med ytterligare lånetillskott därifrån och blev företagets ägare. Och därpå började i denna landsända kampen för de nya riksmästarnas stora regeringsprogram: indelningsverkets upphävande och grundskatternas avskrivning — enligt en gammal och känd lösen:

Le roi est mort — vive le roi!

Ned med indelningsverket — leve lantmannapartiet och folkhögskolan!

XI.

Det hölls familjeråd inne i kammaren på rustgården.

Det gamla bergamott-trädet stod tätt utanför fönsterna och skuggade och gjorde det nästan halvskumt därinne, — dubbelt skumt mot den tindrande, darrande blå sommardagen därute i trädgården. I den runda rabatten mitt på gräsplanen blommade georginerna, och bunterosäpplena lyste röda bland grönskan på de knotiga grenarna. Ett dämpat surr av bin och humlor mängde sig in i luftens skälvning, som om det vore denna man hörde; och en torr doft av mogen säd kringvärvde allt.

I sin länstol vid ena fönstret satt far med armbågen på det skinnklädda armstödet; på matbordet av betsad alm med drickeskruset lågo hans glasögon över sista numret av »Fäderneslandet», i vars lektyr han blivit störd. Vid det andra fönstret satt mor tillbakalutad i sin egen stoppade länstol; det spända och livliga minspelet och de små nervösa åtbörderna röjde att något viktigt stod på. Borta på liggsoffan med glanslädersits hade dottern och svärsonen tagit plats: hon av faderns släkttyp, brunögd och mörkhårig, han en herkulisk gestalt med gula mustascher och gult pipskägg och guldbågad pincenez över de stora ljusblå ögonen. Sonen studenten hade krupit in i kakelugnsvrån, där en liten pinnstol med rundstöd hade sin plats, strök sitt Henri IV-skägg och lekte med sin lorgnett; han hade det vågiga svarta håret från fadern och den regelbundna, skarptskurna profilen från morfadern. Och mitt på golvet stod yngste sonen och väntade på, hur hans ödes tärningar månde falla.

Skulle han få lov att studera, eller skulle han icke få lov att studera?

I själva verket var dock utgången av familjerådet icke mycket oviss. Alla hade avgivit sina utlåtanden och hänskjutit det slutliga avgörandet åt familjens huvud. Men det var mest för syns skull och emedan seden så bjöd; i grunden visste ju alla, att far alltid ville vad mor ville. Mor hade spelat högst bekymrad och gjort en hel mängd invändningar; men också detta hade mest varit för syns skull och emedan dylika omvägar till målet voro den vid dylika tillfällen vedertagna taktiken. När gubben kom med sitt huvudargument mot att ännu en av sönerna skulle gå den kostsamma lärda banan och jämrade sig över att på detta sätt kunde ju inkomster och utgifter aldrig komma att gå ihop, mötte han blott stumma miner och sänkta blickar hos det församlade rådets samtliga medlemmar, vilka sade honom så mycket som att skulle ärendet bli stående på

den punkten, så finge det naturligtvis bli hans sak allena. Gubben hade kört sig fast och måste sörja för att komma lös igen och backa. Han visste ju också i förväg själv, att familjerådet och det hänsynsfulla hemställandet till honom och alltihop var lutter maskopi, och varifrån skulle han under sådana omständigheter hämta energi till ett ordentligt motstånd?

Saken var avgjord; yngste sonen skulle studera. Mor begynte genast att låta sy och tvätta, mangla och stryka, syna strumpor och skjortor, skor och undertyg samt lägga allt till rätta.

Några dagar före avresan lät hon honom taga de bästa kläderna på sig och gick med honom upp till brodern och svägerskan på hennes fädernegård, — för att formellt och högtidligen göra meddelande om familjerådets beslut rörande hans framtid. De hade nämligen burit honom till dopet, — de krångliga och invecklade släktskapsförhållandena hade medfört den besynnerligheten, att han fått en morbror till gudfar, men till gudmor en kusin, som han alltså icke längre kunde dua, utan även måste titulera med I.

De funno gudfadern-morbrodern installerad vid sin skrivpulpet. Som han hade högre andliga intressen och störstdrängen mest skötte gården och hans religiösa åsikter förbjödo honom allt sällskapande med andra människor än de strängt troende, hade han nämligen icke minsta smula att beställa året runt. Han gick omkring på sin gård och letade efter sysselsättning, men fann ingen utom bönboken. I sin rådvillhet hade han tagit sig före att förskaffa sig en räknings- och hushållsbok av kolossala dimensioner, vari han hade uppfört vidlyftiga kolumner för höstakarlen Jeppa Jönsson och gamle Tuve, som slog sten för väglagning, och änkan Boel Andersdotter, som ibland hjälpte till med att låga rotfrukterna, — med sparsamma data och addition av några 25-öringar i de stora vita sidornas gapande tomhet.

Han lät sin syster redogöra för orsaken till besöket och åhörde hennes omständiga framställning med en sluten allvarsmin och en oigenomtränglig tystnad, såsom han sett konsuln från Hälsingborg göra vid viktiga seancer. Och när lemonaden och klenorna njutits, reste han sig, — han var en medelålders kraftig man med välvuxen kropp och regelbundet ansikte, ljusa ögon och brunblont helskägg; och efter en konstpaus, som han ävenledes lärt av det vördade huvudet för de troendes samfund, och efter att ha harskat sig en smula, vilket däremot kom av hans egen personliga ovana att hålla tal, — med en inåtsökande blick, som bad Gud upplysa honom, och stödd mot bordet med en halvt lidande hållning, som om de ofrälstas synder låge tungt på hans skuldror, — begynte han hålla en uppbyggelsepredikan för sin häpne gudson, vilken modern givit en knuff att stiga upp.

Därmed var audiensen slut.

»Vad tyckte du om det?» sporde modern halvt skamset, halvt spydigt, medan de gingo ned genom kastanjeallén, — hon hatade svägerskan och spottade, när man nämnde dennas namn, men var mycket svag för sin bror, som det räliga fruntimret fördärvat, menade hon.

Sonen svalde och svalde och grötade samman något obestämt till svar. Det var otäckt, tyckte han; han var till mods, som om han hållits för narr och fått något orent över sig; han var halvt förargad, halvt snopen och anställde harmsna jämförelser mellan gudföräldrarnas floskelspäckade bönbok och deras sedelspäckade plånbok och svarade sig själv att dessa guds barn gärna kunnat låta en smula rinna ut ur den senare efter att ha låtit hela suddret plumsa ut ur den förra ...

Dagen för avresan var inne.

Den stora reskistan, fullpackad med gångkläder och lintyg i ena avdelningen och med matvaror i den andra, — ost och smör, rökt fårbog och rullepölsa och pressylta, — hade ställts bakpå i fjädersloffen tillsammans med matsäcken för den långa färden och havrepåsarna för hästarne; dessa voro redan förspända och åkdonet höll sedan en god stund utanför trappan. Det togs omständligt avsked där inne; och allt jämt var där något

som glömts igen. Själv var man manfolk och visste behärska sig; men mor hade rödgråtna ögon och genomvätt näsduk.

Äntligen klev man upp på det enda och gemensamma försätet, — skjutsdrängen och studenten med yngste sonen mellan sig. Pisken smällde, och de otåliga hästarne, som länge nog frustat och stegrat sig, satte med ett ryck åstad ut genom östra porten. Man vek av ut på landsvägen och körde runt kring gården och kom förbi den igen utmed almhagen, — men då stod mor ensam utanför västra porten och blickade efter vagnen, tills den försvann bakom byahusen; och då runno tårarna utför kinderna även på det stoltaste manfolk.

Mitt för inkörsvägen till halvsysters gård böjde man av från stora landsvägen norrut genom kyrkbyn. Man passerade Nolekens Havgård med den lilla sjön och den lilla ön och slottsruinerna och alla de gamla sägnerna om omätliga skatter, som sedan urminnes tider skulle ligga förborgade och otillgängliga på djupet, — Beck-Friisarnes Börringekloster och den väna Fjellfotasjön med dess bokklädda stränder och lummiga holmar, — Thottarnes Bökeberg, där det hölls siesta och frukost för män och hästar inne i skogen, som prålade i brokigaste gulröda höstskrud, — det Wrangelska Hyby och Trollarnes Klågerup. Det var redan lidet långt fram på den korta höstdagen, då de två tornen av Lunds domkyrka höjde sig ute i synranden; och det begynte skymma, då man efter den långsamma färden på de steniga och backiga byavägarna omsider med trötta hästar körde över Höje å och in genom Södertull och höll utanför de gula portarna till gården vid Södergatan ...

Yngre bror läste privat för äldre bror och tog glänsande inträdesexamen till tredje klassen, — han hade blott, till sin egen stora förtrytelse, glömt bort kvadratytinnehållet av furstendömet Lichtenstein. Äldre bror reste till Småland, där han utsetts till andre lärare vid den nyupprättade folkhögskolan under landshövding Gunnar Wennerbergs ordförandeskap; och yngre bror residerade nu allena i det vackra rummet i gården vid Södergatan, som låg bekvämt nog; närapå mitt emot latinskolan, och där han sedan skulle bli boende, ända tills han som student och filosofie kandidat lämnade Lund för alltid.

Det var en småstadsgård i den gamla stilen, en förmögen borgares gård vid stadens huvudgata. Tomten upptog en ansenlig fyrkant i kvarterets hela bredd mellan Södergatan och den lilla gränd, som lopp fram baktill och åt vilken en stor och vacker trädgård med gångar och lusthus, fruktträd, blommor och köksväxter vände ryggen med ett högt staket utan grind. Ut åt Södergatan låg envåningshusets långsträckta fasad i högparterr utan trappuppgång; en sidodörr i den breda inkörsporten ledde in till den rymliga, stenlagda gårdsplatsen med rundad stentrappa in till våningen. I en lågloftad sidoflygel bodde det barnlösa husmästarparet; mannen skötte alla gårdens mångahanda sysslor, och hustrun skötte om alla de studiosi, som bodde på gården, städade och eldade rummen samt uppbevarade och serverade dem maten, när de medfört sådan hemifrån, för frukosten och kvällsvarden. Mellan gårdsplatsen och trädgården låg ett mindre envåningshus, som ägaren upplåtit åt sin första, avlidna hustrus syster, som tidigt blivit änka efter en av stiftets prästmän och stod ensam i livet, barnlös och medellös; det var hos henne, som rustgårdssönerna hyrt sitt rum. Gården hade ett rymligt stall, som ständigt togs i anspråk av ledaren av det närbelägna stora stuteriet, vilkens son bebodde ena gaveldubletten på vinden i huvudvåningen jämte sin informator. Andra gaveldubletten innehades av en mäkta rik köpmansson uppe från Karlshamn. På vindsrummet hos prästänkan bodde en student, prästson från slätten; och i ett litet kyffe bakom husmästarparets enda rum var en arbetarson från Landskrona inackorderad.

Gårdens mycket välstående ägare var adjunkten i kristendomskunskap på latinskolan. Han var i överensstämmelse med sitt yrke en sträng och from man, men med ganska mycken bonhomi och välvillighet på bottnen. Hans lärdom var lika klen som hans huvud; men han var en utmärkt hushållare av dessa timliga ägodelar, som rost och mal så lätt fördärva och som tjuvar så gärna stjäla. Han tillhörde den schartauanska riktningen; hans yttre var också alltigenom »Bönnebogen», en gammal gulnad långkatekes i svarta pärmar, — ett långdraget ansikte med långa djupa rynkor, såsom skurna i trä. Hans lidelse var snusdosan; och hans

svaghet bestod i att uti sin egen person i allo efterapa Martin Luther; så som han tänkte sig den store gudsmannen, — med de enkla fasonerna, det kärva och rättframma sättet och de krassa uttrycken från »Tischgespräche». Och för att icke heller här på gården i staden bibeln skulle sakna svärdet, var äldste sonen, som snart skulle bli student, redan bestämd för den militära banan. Fader och son — för altaret och tronen!

Men på latinskolan, i stora bönsalen, där de femhundra ungdomarna samlades på morgonen klockan halv 7 för att inleda dagens lärda mödor med bibelutläggning av lektorn i teologi, fader vår, välsignelsen och salmsång, hängde på ena långväggen mitt emot katedern ett gammalt porträtt av Karl XII, såsom den heliga gudom, vilken andakten gällde. Det hette att det hus, som han bebott under sin Lundavistelse de tvenne sista åren av sitt liv, legat på den tomt, varpå nu latinskolan stod, och just på detta ställe, där bönsalen nu befann sig. Och vart år, den 30 november, kommo alumnerna i den lilla stadens andra stora bildningsanstalt, det Karolinska universitetets studenter, tågande med brinnade facklor i den mörka höstkvällen från Akademiska föreningen förbi domkyrkan nedför Södergatan och in på katedralskolans gård för att där utanför bönesalen och just inunder det ställe, där porträttet hängde på väggen, fira minnet med tal och sång.

I detta tecken, — i tecknet av denna bild och med bönen som text — stod ungdomen och framtiden, skulle den ena segra och den andra vinnas. Och sålunda lopp livsvägen, ödesvägen, fram enahanda för alla, bred och rät, från bondens gård till borgarens gård, genom skolan och universitetet.

Med bibeln och svärdet!...

Mitt på den vida slätten, på en sakta uppåtstigande sluttning, låg den lilla staden med de små husen; och mitt i staden stod den gamla domkyrkan, som genom sin väldiga massa kom staden att se dubbelt liten och husen att se dubbelt små ut och vars höga tornpar alltid stack opp i någon horisont, vart man än färdades, nära eller fjärran. Det var ett vackert monument från den tidiga medeltiden, vars komplex av rundbågsvalv höjde sig med många trappsteg upp till ett stort ljust kor och sänkte sig med många trappsteg ned till en stor skum krypta. Sankt Laurentiusdômen och de balsamerade stormännen i sarkofagerna mellan kryptans pelare, några hela eller halva ruiner och ett par gatunamn voro de enda kvarlevorna av stadens forna härlighet.

Domkyrkan var dock, nu som förr, den inre medelpunkten för stadens liv, liksom i yttre måtto för staden själv, ehuru den restaurering, som den undergått, utan som innan, var en falsifikation.

På den tredubbla raden bänkar längs trappstegen upp till koret och nedunder och ovanom sutto var sön- och högtidsdag till högmässan katedralskolans femhundra ungdomar med ansiktena vända mot församlingen och orgelläktaren och hörde herrans ord förkunnas. Första adventsöndagen hölls ottesång, då den väldiga stenmassan stod i den mörka vintermorgonen som ett ljushav med sina tända oändliga rader gasflammor, och till högmässan sjöngs halleluja fyrstämmigt av katedralskolans sångkör. Från den höga rundtrappan å huset mitt emot dômens majestätiska huvudingång kastade man sin gamla huvudbonad och satte den vita mössan på, dagen då man blivit student. Och inne under de ärevördiga valven trycktes lagerkransen på promovendis av för mycket bokplugg eller för mycken vällevnad halvskalliga hjässor.

Sålunda var det gamla templet ännu alltjämt skolans och universitetets a och o, medelpunkt, början och ända, om än den heliga Laurentius tedde sig för flertalet blott såsom en övermåttan förmögen patron, den där ägde ett domkyrkohemman i var socken i Skåne och som ingen kunde säga, vad han brukade de många pengarna till ... Hemma i den lilla slättbyn hade han ett litet sådant hemman, och rustgårdens nabo i grannsocknen betalde ävenledes sitt årliga ytterst måttliga arrende i tunnor råg och korn åt Sankt Laurentius' restaurerade domkapitel inne i Lund ...

Rustgårdssonens första kamrat i katedralskolan var son av en godsägare och militär. Det var en den näpnaste lilla målade porslinspjes, med blåblå ögon och hy i mjölk och rosa och den lenaste ansiktsprofil; han skulle

själv bli officer. De svärmade mest för teatern samman, bådo till ömsesidig undsättning klassföreståndaren, som var schöngeist och konstsamlare, i gemenskap om det erforderliga lovet samt ryste och rördes sida vid sida på läktaren i Akademiska föreningens festsal över scenerna i »Jungfrun från Orleans» och andra långa och skakande stycken. Om kamratens senare öde visste rustgårdssonen länge ingenting, tills han ett par decennier senare av en tillfällighet fann hans namn bland deltagarna i kapplöpningarna i Longchamps. Men en annan av kamraterna från dessa tidiga år, även han son av en godsägare och militär, — med ett tyskt namn, ingen panna och skarp fållknivsnäsa, — lade jämt och samt rustgårdssonen nära, att denne ju liksom han själv säkerligen försporde lust att beträda militärbanan; och detta namn fann rustgårdssonen i en senare fas av sitt liv jämt och samt figurera på listan över notabla främlingar i München, varvid han ock genom en tillfällighet erfor, att den forne klasskamraten slutat såsom adjutant och intimus hos den militära medlemmen av huset Bernadotte.

Militär blev rustgårdssonen icke; men han blev för någon tid kyrkosångare i domkyrkan. Han hade nämligen god stämma; och så gick det till att han mot 75 riksdaler hela terminen i ända var söndag sjöng salmer från orgelläktaren, vilket vid nattvardsgångstillfällena vart ett sannskyldigt martyrium, ity att de svartklädda raderna där borta i koret, vilka i långsam tur och ordning vandrade fram till altarskranket, aldrig ville taga någon ända, och så måste han stå där och sjunga »O, guds lamm som borttager världens synder» omigen och omigen, tills mattimman för länge sedan var förbi och rösten gick ut ur strupen, medan magen skrek dess värre. Han sjöng ock med i dubbelkvartetten över liken vid öppna graven eller vid katafalken i domkyrkan nedanför kortrappan; och sällan i sitt liv hade han känt sig så illa till mods som när en gång vid det senare tillfälle tonen givits falskt och sången gick itu och istå över död mans kista.

XII.

Det var som en trolldom fallit över rustgården och släkten, — den trolldom, som faller, när livet flyr och saften rinner andra kosor. Det gick rost på axen och mask i frukten; och ett ont öga vilade på kreaturen. Det var som om nya vattenådror brutit sig lönliga vägar inunder gården och som om själva grunden börjat sänka sig, — här sjönk en mur och där remnade en vägg. Fasaden stod ännu kvar, en smula modärniserad, men skenbarligen oförändrad; men träverket var murket, och svampen bredde sig i stommen. Det var icke längre bara smygande steg av tjuvar och skälmar i mörkret; det knackade på fönsterna och bankade på portarna i de ljusaste och tystaste nätter, och när man såg efter genom rutorna, mötte man liemannens grinande dödsskalle, som blänkte i månskenet ...

Halvsystern i grannbyn dog, efter att ha rest runt på bad och brunnar och sökt bot förgäves, — i unga år, liksom hennes mor, — i galopperande lungsot, vilken vore ärftlig i den familjen, hette det. Änklingen, svågern och helkusinen, kom jämte barnen i helt andra händer och kretsar; han gifte snart om sig och fick en ny kull barn med sin andra hustru. Den gården gick ut ur släkten ...

En sommarkväll satt man utanför östra porten på rustgården, familjen och tjänstfolket, och njöt aftonsvalkan efter dagens arbete, innan man ginge in att lägga sig. Den ljusa himlen hade inga stjärnor; de långa raderna av tjudrade kreatur och de långa raderna av sädesskylar skymtade fram ur halvskymningen ute på markerna; då och då hördes en häst gnägga eller en ko råma, än närmare än fjärmare.

Vid östra synranden höjde sig en rund, röd skiva.

»Månen går vackert opp», sade någon.

Ingen svarade; det blev tyst igen; alla sutto och betraktade den runda, röda skivan, som besynnerligt nog hade blivit stående i stället för att glida uppåt på fästet.

»Det är inte månen», sade till slut en annan. »Det är eldsvåda.»

Var det väl kunde vara? Man rådplägade och sökte beräkna, i vilken by det kunde vara, efter riktningen och avståndet. Önnarp låge för nära, — men Svenstorp kanske.

En dräng kom i hast på hästryggen och red i trav österut. I Svenstorp bodde nämligen en syster till mor på rustgården, som gift sig österpå, medan de två andra systrarna stannat hemma i födelsebyn.

Timme gick efter timme. Det var långt ut på natten, innan drängen kom tillbaka. De flesta hade gått och lagt sig. Han ville inte strax ut med språket, när han äntligen kom hem och satt hästen in i stallet. Men därpå måste han gå in och meddela far, att det var svågerns gård som brunnit. En vaktpojke hade tänt eld på den som hämnd för dålig behandling.

Gården byggdes upp igen, större och ståtligare än förr, med gjutna murar. Men svågern var en muntergök och susade och dusade med ett känt lag av storbönder, som efterhand ramlade allihop och försvunno, — ur livet eller in till grannstäderna. Den vackra egendomen vansköttes; pengarna råkade i oordning; den storvuxne och ovanligt starke mannen blev plötsligt sjuk och dog. Ende sonen var student, jurist, och dog i sina bästa år; enda dottern blev ogift och flyttade med modern in till staden; gården såldes till främmande folk. Även den gården gick ut ur släkten ...

En dag, då rustgårdssonen kom hem till frukosten från latinskolan, låg där brev med sorgrand. Morbrodern, gudfar, var plötsligt död; han skulle komma hem till begravning.

Det rådde stort liv och buller på den annars så tysta gården. Hela den stora släkten, som icke i åravis satt sin fot över tröskeln här hos de »helige», kom körande med blanka hästar och blänkande seldon och fyllda vagnar upp genom kastanjeallén. Efter dem trängdes nabor och bekanta, gårdens hantverkare och främmande personer, som ingen kände och som ingen visste var de voro ifrån, men som man kunde förmoda vara »heliga». Och alla dessa många människor snokade och tittade med nyfikenhet upp och ned och in i alla vinklar och vrår runt i detta hus, som alla glömt hur det egentligen såg ut invändigt nu efter så många års avstängdhet från världen, och defilerade förbi kistan, som stod uppställd i ett rum bakom salen och vari gårdens husbonde låg lik, vilken ingen mindes hur han sett ut, eftersom han aldrig varit synlig ute i orterna.

I dag gjorde han den sista färden. Gamle gubben morfar låg sedan länge till sängs, skröplig och ålderdomssvag, och kunde icke i levande livet följa sonen till graven, dit denne så oförväntat gått före honom. Men då likvagnen och det långa följet av ett tjogtal spann körde förbi undantagshuset, skymtade något vitt i rumsdunklet bakom fönstret och ett gult infallet ansikte, — åldringen hade kravlat sig opp ur bädden för att kasta en sista blick efter sonen. Han skulle själv snart därpå följa efter.

Ett par veckor senare körde omigen vagn efter vagn in på läsargården. Men denna gång var det bara närmaste släkten, vilken kom för att taga kännedom om testamentet och dess bestämmelser rörande den skuldfria gården, den kontanta förmögenhet, som både den avlidne och änkan brakt med i äktenskapet, samt de många årens ränta på ränta.

Arvingarna sutto bänkade ute i salen, tysta och slutna, män och kvinnor. Sigillen brötos; och dokumentet upplästes högtidligen. Den vida övervägande delen av den ansenliga förmögenheten var donerad till missionen.

Uppläsningen var slut, och det kom en minuts paus. Därpå reste sig svågern från Svenstorp, stor och skulderbred, med stor böjd näsa i ett slätrakat ansikte, röd i synen av återhållen vrede men fullständigt behärskad. Utan att säga ett ord, när han skred förbi änkan, som satt där smiskande och skenhelig med ett lurande glimt av skadeglädje i de små färglösa ögonen och sin inbitna min av sur envishet, gick han vidare

ut på trappan och ropade över gården ner till uthuslängorna, där drängarne hängde i dörrarna:

»Spänn för hästarna!»

Släkten höll sammanträde. Det beslöts rättegång. Då blev änkan rädd och erbjöd underhandlingar. Det kom en uppgörelse i godo till stånd. Släktingarna fingo sitt och missionen sitt. Den ende, som glömdes totalt bort, var den som hade de största anspråken; gudsonen. Alla hade väntat, att han i testamentet skulle särskilt ihågkommas, såsom sed och rätt var; och de flesta menade, att han skulle få den gårdsfastighet, som gudföräldrarna ägde inne i Lund. Men han fick varken det ena eller det andra. Det stannade vid den uppbyggelsepredikan, han fått, när han begav sig ut i livet från fädernebyn.

Så snart sorgåret var förbi, gifte änkan om sig, — med gårdsdrängen, en plump, undersätslig, halvgammal man. Gården gick ut ur släkten ...

En eftermiddag i rötmånaden sutto de bägge studerande sönerna på rustgården, studenten och gymnasisten, ute i den svala salen och halvsovo över var sin bok; den ene i gungstolen, den andre på glanslädersoffan. De väntade på kvällningen för att som vanligt gå ut att meta aborre.

Plötsligt hörde de springande steg av många människor; och en gäll fruntimmersstämma skrek till tätt utanför salsfönstret. De störtade opp och sågo ett par av pigorna stå ute på trädgårdsgången, slå händerna samman över huvudet och stirra i riktningen mot mosters gård, — en enorm sky av svart och eldsprängd rök stod rakt upp i den stilla och sommarblå dagen och vältrade sig in mot byn. Mosters gård stod i ljusan låga.

Den brände ned ända till grunden, uthuslängor och boningshus, stackar och allt, — allt var torrt som fnöske efter stark och långvarig värme. Det hela gick så hastigt som då en tändsticka strykes, flammar opp och förkolnar. Överallt var folket ute på marken vid skördearbetet; innan manskap och sprutor hunno fram, hade takstolarna störtat samman, och den stora gården var blott rykande askhögar och brända murar. Inte ens bohaget hann man rädda; av allt det myckna bordssilvret fann man icke annat kvar än ett par sammansmälta småklumpar.

Det kom aldrig i dagen, hur elden uppstått. Ingen hade sett, var den bröt ut. Man kunde bara beräkna, att den måste ha begynt i en halmstack.

Gården byggdes opp igen av det ålderstigna och barnlösa paret, — stoltare och vackrare än förut, med spåntak på alla längorna och två åskstänger för säkerhetens skull och boningslängan mitt ute i trädgården med staket och inkörsgrindar till gårdsplatsen. Men redan ett par år därefter var mostern död; och på den rike och sjuklige mannen själv hade likskjortan legat i många år och väntat ...

XIII.

På rustgården själv rådde växande förstämning, kitslighet, olustighet. Hustomten hade vänt ryggen till och gått sin väg; vantrevnaden satt i högsätet. Far blev allt mer och mer enstöring, kröp samman i sitt skal, människoskygg, människofientlig. Han talade mest med ingen mer, utom med sig själv; han gick misslynt avsides och visade sig icke, när det kom besök på gården till sönerna, vilket återigen kränkte den främmande, som fann sig vara ovälkommen; och själv tog han aldrig mer ut i orten, icke ens till närmaste släkten. Allt detta hade till följd, att folk drog sig för att gästa rustgården och hellre höll sig borta; umgänget krympte allt mer ihop, och familjens medlemmar gingo runt om varandra och tråkade sig och gnatade. Sönerna kunde ju inte gärna taga ut till fränder och vänner på dansgillen och andra tillställningar, då man icke återgäldade gästfriheten; det var ett enda surmulande om icke ett rent nej, var gång de ville ha ett par hästar från stallet för att deltaga i ett skogsparti på sommaren; och om de till trots för allt genomsatte sin

vilja, hade dock glädjen flytt sin kos, och när de sutto i de gamla sällskapslagen, hade de varit så länge borta ifrån dessa, vilka i sin tur hunnit förändra sig, att de kände sig rent ut som främlingar i dem.

Härunder gingo åren. Sönerna vuxo upp, kommo till myndiga år, blevo vuxna män, den ene efter den andre, och kände behov att få egen gård och sätta bo, såsom alla deras jämnåringar ute i bygderna.

Men härvidlag stötte de på nytt motstånd, vilket var så mycket värre, som det varken var till att böja eller bryta, — för hårt till det ena, för böjligt till det andra. Det var faderns vis inertæ. Han hade för länge sedan upphört att känna någon glädje i gårdens skötsel; tvärtemot, han gitte allt mindre bekymra sig om det hela, i samma mån som det gyllene kornet, det gyllene guldet, vilket dock alltsammans rann mellan hans egna fingrar, rann vidare och rann bort genom osynliga hål och remnor. Också sönerna knotade; det blev tomt och tommare i familjekassan för vart år som gick; de förebrådde i sina hemliga tankar fadern därför, som de menade icke längre förstode sköta gården på tidsenligt sätt. Men när gubben märkte dylikt på någon min eller genom en antydan, vände han tvärsidan utåt; och då kom man ingen väg med honom.

Därtill kom — och det var huvudhindret — att mor alldeles ingen lust försporde att lämna herraväldet på gården i andra händer. Hon själv höll långa jeremiader över gårdens ekonomi i jämförelse med andra gårdar och visste krydda dem med hela anspelningar och halva direkta förebråelser till fars adress, vilka beto och stucko i hans ömtåligaste sidor; men ett finare öra skulle uti överdriften i dem ha hört en falsk klang, som hälften var dåligt samvete, hälften osäkerhet, hälften självförebråelse för egen förskyllan, hälften en räddhågad ansträngning att icke blotta sig själv inför de många männens spörjande blickar och slutna miner, vilka kanske gällde henne och icke fadern ...

Fadern hade icke någon särskild förtrogen bland sönerna; den han höll mest av bland barnen, var dottern. Däremot var studenten, folkhögskoleläraren, avgjort moderns älskling och allt i allom. De två bildade en grupp för sig inom familjen; de sutto tillsammans inom en inhägnad, som alla de övriga medlemmarne befunno sig utanför. De voro oskiljaktliga i invärtes mening, som ock utvärtes sett; de talade om saker och förehade saker, som de andra icke visste om. Modern betecknade för honom det högsta inom familjen; och denne son betecknade för henne det högsta inom familjen; och de voro bägge två fullständigt och såsom en given sak ense om att de två tillsammans utgjorde högsta insikten och den naturliga ledningen. Mor regerade på rustgården genom far; men älsklingssonen regerade den i högsta instans genom mor.

En andra kraftförsänkning ägde han hos den rika mostern och hennes man; de voro nämligen hans gudföräldrar; och som han förstod behandla dem, nekade de honom ingenting.

I sin dubbla egenskap av äldste son, alltså i och genom förstfödslorätt bäraren av rustgårdens uppgift, samt av folkhögskoleman, alltså genom en ny och bättre födelse, bäraren av den modärniserade, förädlade, förandligade rustgårdsidén, gjorde han krav med tvåfaldig rätt på ett högstkommando inom familjen och inom ståndet. Visserligen började det tryta med respekten hos manskapet, både inom den köttsliga och inom den andliga sferen; ty han trevade sedan ett tiotal år runt i circulus tendanti och kom ingen väg med sin examen. Det hade redan fallit första stänket av förfall över hans soignerade person. Vintrarna satt han på sin folkhögskola uppe i Småland, och hade ingen tid att läsa; somrarne, då han skolat läsa, fördrev han på brunnsorter i fint sällskap, »för att lära känna livet», — vilket allt han tog till ursäkt, då mor halvt förtrytsamt, halvt sorgset förebrådde honom att alla hans studentkamrater hade plats och ställning redan. Han höll sig överhuvudtaget helst på fruntimmersvägen; han var ett »rent» manfolk gent emot alla kvinnor och behandlade alla platoniskt, gamla och unga, från bondflickan till adelsdamen. Han var charmeur, valsör, kurtismakare, konversationslejon, — men alltsammans bara rent intellektuellt, änskönt hans och hans folkkära gelikars hjärterdam var den apokalyptiska sköka, ur vilkens gyllene bägare alla jordens kungar dricka ...

Emellertid förlovade sig näst äldste sonen, han som varit på folkhögskolan, — förlovade sig på samma gård, varifrån hans far hämtat sin första hustru, — med dottern till dennas bror. Far, hos vilken kanske granna minnen från unga år firade uppståndelsefest, sade ingenting; och mor, som var svartsjuk på allt annat kvinnoregemente över sönerna än sitt eget och som minst av allt tyckte om att påminnas om föregångerskan på rustgården i säng och säte, höll god min och unnade sig bara den lilla piken mot sonens smak: »nåja, hon ser ju inte mycket ut för världen, men ....»

Därmed hade man blivit ställd inför det oundvikliga; ett beslut måste fattas; det unga paret hade ingen orsak att gå i långdrag med att gifta sig. Gården var visserligen skuldfri; men det fanns sex barn, som skulle ha ut var sin hemgift därifrån; och tre av dem voro lantbrukare, vilka måste ha var sin gård. Far och mor finge gå på undantag; det var en given och avgjord sak; men egendomen var för stor att övertagas av en enda av sönerna; därtill var kapitalet för litet, även med tillhjälp av gott gifte och hypotekslån.

Det fanns ingen annan utväg än att stycka egendomen, klypa den i två hälfter, göra två hemman av den gamla rustgården, vilken under tvåhundra år gått hel och odelad i arv från far till son.

Näst äldste sonen, som var praktisk, företagsam, folkhögskolans sak hängiven och vaken gent emot allt nytt, valde att bryta sig ut ur stamgården och bygga sig en ny på sin egendomshalva. Han utsåg till plats därför backsluttningen ned till en gammal offerkälla, kring vilkens runda brink han med sitt medfödda anordningssinne grupperade trädgården, medan han byggde gården uppe på backen efter ritning, som han själv utkastat. Så snart allt var färdigt och i ordning, höll han bröllop och flyttade med hustrun in på gården. Det hela tog sig nätt och solitt ut, nymodigt men enkelt. Den nygifte mannen hade så att säga varit sin egen byggmästare; men byggmästaren hade glömt taga i betraktande, att sluttningen ned till den forna offerkällan var genomdragen av rinnande vatten, som ständigt skiftade bädd och lopp, spann ett nät av ådror inunder gårdens själva grund och trängde upp i det nya huset med fukt och mögel.

Tredje sonen i ordningen stannade kvar på stamgården. Han bar faderns släkttyp, liksom äldre brodern bar moderns. Han var gammalmodig till lynne och till tänkesätt, — av den nedärvda vana, som blivit andra naturen. Han gick ur vägen för folkhögskolan, med ett smil, som sade så mycket som: mig lurar du inte; mot brodern studenten och allt som i och genom honom trängt in på fädernegården var han direkt fientlig. Det gick honom, som det gått fadern: strömmen, livet, människorna drevo vidare, på gott och ont, bra för den ene, illa för den andra; men han blev stående stilla och fick icke tag i någonting alls. Det gick honom i allo som det gått fadern, — och raskt. Han hade icke velat springa med; och nu fick han höra, att det var hans egen skull att han blivit efter. Han hade icke velat komma ut om dörren, när man ropade på honom; och nu lät man honom förstå, att han själv stängt sig inne. Han hörde det talet så ofta och så länge, att han till sist trodde på det själv. När han tittade sig omkring, var det tomt om honom. Han gick där ensam på gården, liksom fadern. Ingen kom på besök; han tog heller aldrig ut. Han blev människoskygg, enstöring, liksom fadern, men allaredan i unga år; och nästan innan han hunnit övertaga sina fäders gård, hade han mist lusten, — mist lusten att sätta bo, mist lusten att sköta marken, mist lusten att leva vidare i barn och barnbarn. Han var faderns vis inertiæ, han var två hundra års vis inertiæ, men i den riktning som leder till orörligheten, till döden. Han var den gamla stamgården själv, som mist ena halvan av ägorna och som nu stod där kvar för stor, för oändamålsenlig, för gammalmodig för den kvarblivna halvan, och som sprack, remnade, ruttnade och förföll, låg och mörk, tom och kall, och som inte ens gitte bli rappad ...

Far och mor gingo på undantag. Gården fick ännu en tillökning på gamla dagar i den långa raden boningsrum, vilken numera i sig själv var för meningslöst lång allaredan. Det inreddes för dem två rum och kök och spiskammare och annan hushållsnödtorft i västra längan mellan salen och portgången, där förr varit drängstuga, mangelhus och yxhus. Far satte sig här till ro, som halvt i sin grav redan; men för mor voro dessa väggar alltför trånga.

XIV.

De få människorna gingo tysta omkring i de många tomma rummen på rustgården. Det kunde gå dagar utan att där föll ett ord. Det var som utdött därinne. Året släpade sig hän utan någon glädje och utan någon sorg, grått och suddigt. Man hade ingenting att säga varandra och ingenting att taga sig till.

Blott om sommaren kom det liv i benen och humören, — den dag då skjutsen hämtat svärsonens från järnvägsstationen. Familjen hade raskt ökats; och så snart midsommar närmade sig, flyttade de alla såsom förr ut på landet till rustgården. Och då fick man bruk för rummen, i synnerhet som en eller bägge av de studerande sönerna även gästade hemmet under ferierna.

Till en början kändes det som en ovälkommen störning, — de många människorna, de många barnen, det högljudda pratandet och det ideliga springandet. Man hade vant sig vid att blott se och höra sig själv; och nu kunde man icke taga ett steg utan att stöta på gästerna, och när man satt inne hos sig själv för att få ett ögonblicks ro, rände någon av småttingarna en strax på dörren, ville ha sällskap och hade tusen tramsigheter att fråga om. Men när första stöten av obehag var över, och skorpan som enformigheten lagt var bruten, tyckte man det var roligt att se den ena pojken ligga i jordgubbslandet, den andre krypa under rips- och stickelsbärsbuskarna, den tredje sitta i körsbärsträdet, medan den fjärde, som ännu var för liten för att handla på egen hand, gråtande skrek efter alla tre sortens härligheter på en och samma gång. Man saknade närapå hurlumhejen, när sommaren var förbi och syster hade tagit i frukt- och köksträdgårdar vad hon behövde för vinterhushållet inne i staden, och flaskorna och burkarna med safter och sylter, syltlök och smågurkor omsorgsfullt packats in och det bar åstad till Malmö igen.

Man gick i ide igen — tills nästa sommar.

Svågern kom allt mera sällan ut att hälsa på och stannade allt kortare tid, när han någon gång kom. Han hade ingen tid; alltid fullt upp att göra; med telegraftjänsten och med tidningen. I all synnerhet med tidningen. Han hade samlat så gott som alla aktierna i sin hand och arbetade på att göra företaget lukrativt. Frun fick tillfälle att briljera med den kokkonst, som hon lärt på hotellet i »Sverges finaste stad», och med de läckerheter hon tagit med sig från rustgården, ty när storgubbarne från omnejden voro på besök i Malmö, tittade de vanligtvis in om på det nya lantmannabladets byrå i och för ett politiskt samtal och antogo gärna en inbjudning till middag hos ägaren, som bodde strax bredvid snett emot i närmaste tvärgata. Och dessa storgubbar voro de guldfiskar, som det gällde att fånga i nätet. Var och en var storgubbe i sin ort; god mat ger gott lynne; och av detta goda lynne resulterade politiskt inpass och prenumeranter och — ej till förglömmandes — annonser. Frun var van vid att mannen när som helst kunde komma störtande med andan i halsen: riksdagsmannen Nils Nilsson i Hyllinge eller landstingsmannen Per Persson i Gabbarp eller den store auktionsmannen Jöns Jönsson i Lilla Näfvie voro i staden; och då gällde det att få rappa ben och rappa armar, kött till huset, eld på spiseln, ungarna tvättade och nätta. En trotjänarinna, som följt med från rustgården, hjälpte till härutinnan. Svärsonen själv hade en talrik släkt, som satt spridd över hela slätten från långt på öster till långt på väster; och jämt och samt kommo bröder och systrar, svågrar och svägerskor till staden, männen för att tala politik och affärer inne på tidningskontoret med den djupt invigde brodern och svågern, hustrurna för att göra visit hos svägerskan och förära henne smör och ägg, en anka eller ett par höns, och bägge parterna för att äta middag ovanpå det hela, — de voro också var i sin nejd småhärdar för bladets spridning, som måste hållas varma.

Allt detta gjorde, att svärsonen aldrig hade någon ledig tid mer att offra på familjeliv eller sommarnöje. Bryderier och motigheter begynte tillstöta. Först och främst upprättades i staden en ny tidning, som utkom var dag och gjorde i nyheter och pikanterier; och svärsonen, som själv tänkt göra sitt varannandagsblad till

en daglig tidning, vilket folk allmänt började kräva ute i bygderna nu med de ständigt förbättrade kommunikationerna, kom för sent och måste draga det kortaste strået i konkurrensen.

Men en minst lika stor fara hade yppat sig inom företagets hank och stör. Ägaren och redaktören drogo icke längre jämt. Den senare, vilkens penna ännu alltjämt var tidningens bästa trumf och egentliga lockbete, slog plötsligt om, började tröttna på alltihop och gitte ej mer, — ingen visste varför. Hade han redan luktat ugglor i mossen; eller fann han uppgiften för småaktig i längden för sin begåvning? Nog av, de veckoartiklar, vilka voro bladets stora clou och som han tecknade med en kvadrat — såsom symbol för den gamla skånska bondgården kanske, rustgårdsfyrkanten, — blevo allt kortare och allt torrare, krympte ihop till ett ingenting av lutter tråkighet med något sparsamt korn av det gamla saltet. Han låg dagen lång på sin soffa i redaktionens inre rum, rökte långpipa och gjorde ingenting, läste juridik, som han nu fått smak för, men skrev ingenting. Den andre läxade upp honom och påminde honom om, att han dock uppbar sin lön, men mötte bara ett fläskigt grin över det kolossala, röda ansiktet och ett tyst kluckande av hela den åbäkliga kroppsvolymen. Den store filosofen, som nu förberedde sig på praktisk advokatyr i värsta romerska rätt, chikanerade på ett så infamt och oberäkneligt sätt och loverade så vådligt med tidningsskutan, att dennas mycket osammansatte ägare visste varken in eller ut och befarade att den skulle kantra. Med mycken möda och kostnad fick han den farlige kompanjonen ned från soffan, där han tycktes ha vuxit fast, ut ur byrån, ut ur tidningen, och skaffade sig en ny redaktör.

Men denne kunde icke ersätta fyrkanten, — vilken i sin tur grundlade ett slags juridisk skola i någon Västgöta landsända och dog icke långt därefter.

Med svärsonens tidning stod det snart som med svärfaderns rustgård: kraften, livet, medlen runno bort genom dolda hål och remnor. Men det var tillika, som om uti svärsonens egen person kraften och livet sipprat bort genom osynliga ställen. Det var som om en osynlig parasit söge musten och märgen av den stora och starka kroppen. Då han en sommar kom hem till besök på rustgården, såg han ut som den vandrande döden själv. Kläderna hängde löst kring den ytterligt avmagrade gestalten; helskägget, som han lagt sig till med, framhävde i stället för att dölja, hur insjunkna kinderna voro; själva skinnet tycktes slänga slakt kring benranglet. Ögonen lågo djupt och stirrande, liksom frågande vad det hela var och ångestfullt väntande på svaret.

Han tog till en brunnsort, men kom oförändrad tillbaka. Alla stodo tysta, när de sågo honom. Han var märkt av döden ....

Yngste sonen hade stannat hemma på rustgården denna sommar, när terminen började. Det hade blivit november, och hans födelsedag. Föräldrarna och bröderna och svägerskan och ett par bekanta hade samlats i »blå rummet», där han bodde, till födelsedagskakan; och man dukade just bordet till kvällsmaten, då en piga kom in med tidningen och ett brev till far.

Brevet bar dotterns handstil. Det innehöll blott en enda rad, med flyende och snavande bokstäver. »Han är döende. Kom strax», — stod där.

Man åt en munsbit under tystnad, bröt opp och gick var och en hem till sig. En dräng skickades över till svärsonens broder med budet; han tände lyktan och begav sig åstad. Det var mörkt, blåste och rägnade. Rustgårdens markväg gick rakt över i markvägen till den andra gården; där var en god halvtimme att gå, när man så där måste treva sig fram.

Efter ett par timmars väntan såg man på rustgården lyktan närma sig igen ute på marken. Strax därpå hörde man vagnshjul skära i landsvägsgruset.

Svärsonens broder hade ställt häst och vagn för att själv fara direkt in till Malmö. Mor på rustgården hade

också gjort sig i ordning och tog plats vid hans sida i vagnssätet. Det hade blivit mitt i natten, innan de begåvo sig åstad. Mot dagningen voro de framme i Malmö; men då satt redan döden där i huset. Han hade rest snabbare än de.

XV.

Den avlidne lämnade efter sig ett företag, som var statt på retur och som redan befann sig i full upplösning. Han hade icke låtit någon blicka in i sina affärer; och när man nu såg efter, var det värre än man tänkt sig. Halvt tomt, halvt villervalla.

Släktingarna voro dock tämligen lugna för änkan och barnen; ty på dödsbädden hade svärsonen själv hänvisat till medhjälparen och medintressenten i tidningen, hans namne och vän, den mäktige lantmannahövdingen, vilken numera efter slutat arbete i den svenska politikens och enkannerligen i det svenska bondeståndets tjänst dragit sig tillbaka till sin reträttplats såsom direktör i riksbankens avdelningskontor nere i Malmö, där han ock spelade första fiolen i stadsfullmäktige. Med sin stora affärsvana, sina djupa försänkningar, sina mångahanda förbindelser skulle det ju ock vara en lätt sak för honom att klara den lilla obetydligheten, vad den rent finansiella sidan av saken anginge. Ville han, så kunde han, det visste ju hela världen; och alla visste och sade ock, att han var en man, som man kunde lita på.

Men även tidningens redaktionella ledning krävde snabb undsättning. Nyåret närmade sig, det viktigaste prenumerationskvartalet för hela året; det hörde till bladets solida egenskaper att röra sig mest med helårsprenumeranter, och siffran offentliggjordes i pressen. Just nu gällde det att ståta med fulla segel; ty i betraktande av postverkets invecklade maskineri och ökända långsamhet i vändningarna hade bönderna för sedvänja att beställa sin tidning redan före jul. Och vem kunde väl vara lämpligare än änkans bror; yngste sonen på rustgården, som var student och allaredan hade tagit sin filosofie kandidat i Lund och till på köpet debuterat som en av »det unga Sverge» medels en diktbok och momentant satt därhemma på rustgården och ingenting bestämt hade att taga sig före.

Hans kappsäckar packades i största hast, och han for hals över huvud in till Malmö och installerade sig i redaktionens allra heligaste, där fordom »fyrkanten» fört bladets runor med den äran.

Lokalen var ett gammalt skröpligt husskrälle i en trång gata med ett gammaldags namn i äldsta delen av staden, men strax invid Stortorget. Den var lika gammal och skröplig innantill som utantill. Den bestod av två redaktionsrum och tryckeriet. I det främre rummet, ut mot gatan, stodo två skrivbord med var sin stol, var sin papperskorg, var sin sax och var sin burk klistergummi; på en hake på väggen hängde de inlupna annonserna; och i ett stort skåp lågo i var sitt fack de särskilda numren av tidningen i ett visst antal exemplar. Här mottogos och avfärdades de vanliga besöken. Det inre rummet, ut till den skräpiga, vidlyftiga men halvmörka gården, var tillika chefredaktörens boningsrum och hade därigenom halvt prägel av officiell mottagning, halvt prägel av studentikos hemtrevlighet. Där hängde telefonen och där stod omigen ett skrivbord, en tvättkommod, en byrå och en utdragssoffa, på vilken om dagen bladets synnerliga gynnare och särskilt utmärkta vänner krusades att taga plats och vari redaktören sov om natten. Från främre rummet förde en dörr ut till tryckeriet, varest faktorn regerade över ett halvt dussin sättarpojkar och en gammal försupen f. d. bondeman, som råkat på dekis och nu slöt sina onyttiga dagar med att veva tryckpressen för lantmannapartiets organ ...

Den unge författaren och den gamle politikern skulle alltså tillsammans klara affären; och den nye redaktören lät sig pliktmässigt angeläget vara att presentera sig för bankdirektören och ledamoten av stadsfullmäktige, ordföranden i styrelsen för Sverges äldsta folkhögskola och f. d. riksdagsmannen, uti hans

bostad i Södra promenaden.

Det var »Bönnebogen» omigen, livslevande. Lång och magerlagd; litet huvud, trång form, föga panna; hård blick, smiskande min; hopknäppta händer till söndags, som till vardags voro klor och tassar; ett långsträckt, gulaktigt ansikte, skuret i trä och inramat i ett streck svart hår och två streck svarta kortklippta polisonger, såsom en gulnad andaktsbok i svarta permar. Historien hade beskrivit en tvåhundraårig kurva; ändpunkt och utgångspunkt hade blivit ett; rusthåll och lantmannaparti och folkhögskola hade sammansmält till en mystisk enhet i denne man i liknelsen av de tre personerna i gudomen. Han var den förste rusthållaren omigen, — »Bönnebogen» redivivus.

Den nye redaktören fick dubbelt göra. Först och främst affärerna. Han måste ränna fram och tillbaka från »riksdagsmannen», såsom bankdirektören kort och gott kallades med en riktig insikt i den roll han alltjämt spelade i verkligheten, till en advokat med otvivelaktigt anseende, vilken hade inkasserandet av osäkra fordringar om hand, och till en annan advokat med tvivelaktigt anseende, som varit god vän med svågern i livstiden och som också skulle hjälpa till i trasslet.

Därnäst redigeringen av bladet. Han organiserade i flygande fläng ett helt uppbåd av folkskollärare och stationsskrivare i och för snabba och pålitliga leveranser av ortsnotiser om överkörda föl och missbildade kalvar och andra märkvärdiga tilldragelser ute på landsbygden, som borde kunna intressera publiken. Och som han tyckte, att folkhögskolan lutade alltför ensidigt mot det pietistiska hållet, föreslog han i en uppsats, att göra provet med att inrätta de särskilda skolorna i inbördes olika anda och mening, göra den ena darwinistisk, den andra något annat igen och den tredje ännu något tredje. Och som statskyrkan och dess gudstjänst och dess syndabekännelse och augsburgiska bekännelse och Bönnebog voro allmänt kända och icke kunde avvinnas nya sidor, strövade han omkring i stadens blygsamma småfolkskvarter, på religiösa och rituella upptäcktsfärder, och skrev en serie skildringar från de andra och mindre sekternas bönehus, — metodisters, baptisters och mormoners.

De senare årens tendens till sjunkning i prenumerantstocken hade upphäfts vid årsskiftet. Men resultatet av upprättandet av den avlidnes förmögenhetsstatus var djupaste baisse. Osäkra fordringar och värdelösa papper, — exempelvis aktier i Oxelösunds—Flens järnväg; ty vad hjälpte det att sådana ett par år senare inte kunde fås för tusentals kronor, då de i det aktuella momentet inte kunde avyttras mot ett öre. Summa summarum: det fattades kapital totalt, och man måste se till att få tidning och tryckeri sålda.

Nytt rännande till »riksdagsmannen» och advokaterna. Omsider dök en köpare opp, — en länsmansson från Halland, som tillsammans med en skånsk storbondeson från Landskronaslätten bedrev en tidningsaffär uppe i Halmstad — på den andre store lantmannaledarens revir, den andre och störste av riksdagens bondehövdingar, andra kammarens talman, minister in spe och enväldig majoritetsherre i utskott och plena. De bägge herrarne kommo nedresande till Malmö, synade lokal och mobilier, press och typkaster, annonser och accidenstryck, och reflekterade allvarligt. Man enades om priset, ett tjugutusental kronor; och det åts middag på Kramer med redaktören-författaren såsom värd å systerns vägnar för »riksdagsmannen», länsmanssonen från Halland, bondsonen från Landskronaslätten, den otvivelaktige advokaten och en av den avlidnes svågrar, som var affärsvan i egenskap av stor auktions-, boupptecknings- och arvskiftesman.

Allt var klappat och klart, och glädjen stor hos änkan. Hälländingen reste tillbaka till sitt land igen för att träffa de sista anordningarna och lämnade skåningen kvar i Malmö som pant. Dagen var fastställd, då kontraktet skulle undertecknas och första utbetalningen verkställas. Inne i änkans bostad sutto den avlidnes store affärssvåger och kandidaten-författaren och väntade att de bägge köparne skulle infinna sig. Men det kom ingen. Man skickade bud över till kontoret, och fick det beskedet att hälländingen ännu icke var anländ. Man väntade omigen; där kom ingen. Kandidaten och auktionsmannen gingo då själva över till kontoret, där bondsonen från Landskronaslätten med sänkta blickar och skamsen min meddelade dem, att

länsmanssonen just telefonerat, att han i sista ögonblicket misslyckats i penningmedlens anskaffande och tyvärr måste renonsera på affären.

Halland hade rymt fältet och dragit sig tillbaka till sitt eget revir. Skåne satt ensamt kvar i sitt.

Bondsonen från Landskrona grep tömmarna och satte sin point d'honneur i att länka skjutsen. Men den begynte slingra. Det var överhuvudtaget på tiden att indraga vaktposterna från den stora lantmannakampens dagar. Till den ändan gjordes först en vändning: tidningen, som förr varit frisinnad och frihandlare, blev nu med ett vindkast frisinnad och protektionist. Ty bondsonen från Landskrona var fanatisk skyddstullsvän. Detta var den första metamorfosen, vilken resulterade i snabb upplösning, desertion massvis av den gamla, trogna prenumerantstocken och de förr så späckfeta annonssidornas ytterliga avmagring. Det led mot slutet. Bondsonen från Landskrona satt med dragen träsabel på ett övergivet slagfält. »Riksdagsmannen» hade i rättan tid blivit uteslutande privatman i Södra Promenaden; han visste icke längre besked om tidningen; tiderna hade förändrats, och den med dem; han allena hade icke förändrat sig.

Under tiden kämpade det lilla protektionistbladet en allt mer förtvivlad kamp för sitt nya livsideal och sin existens. Detta kunde till slut icke undgå att röra även de stenhårdaste hjärtan. Storpatronernas, godsägarnes, herremännens hjärtan blevo också verkligen rörda, så rörda att de till sist icke mer kunde uthärda det upprörande skådespelet.

Tull, tull, tull — gick det hänförda ropet över det suckande landet; tull i den betryckta modernäringens namn; och junkrar, högre ämbetsmän i Malmö och akademiska professorer från Lund lade beslag på det allt mer förfallna tidningsrucklet vid Isak Slaktaregatan, där eländet omsider stigit till den ytterliga grad, att de två minsta sättarpojkarne och ett frivilligt ambulatoriskt reporterbiträde var lördag förmiddag måste trava staden runt, för att — ofta förgäves — söka uppdriva så pass mycket annonspengar, att personalen kunde utfå sin veckolön. Till sist höllo herrarne, militär och präst, svärd och bibel, stort möte på Kramer med opulent stiftelsemiddag, där det beslöts inköpa tryckeriet för en spottstyver, varvid tidningen själv följde med i köpet såsom en bunke värdelös makulatur. En professor från Lund, de svenska latinskolpojkarnes mest fruktade maturitetsexamenskuggare, blev förste redaktör, bondsonen från Landskrona såsom tullidéns martyr andre och en medlem av studentkårens rolighetsutskott, son till en adlig präst, tredje redaktör i det nya strängt protektionistiska och ultrakonservativa bladet.

Detta var det lantmannapartistiska skånska provinsbladets andra stora vändning och metamorfos, genom vilka detsamma — nydöpt, under annat namn, i splitter ny kostym från skräddaren, friserat och pomaderat — vände tillbaka till alma mater Carolinas sköte, varur det ursprungligen framgått. Men därmed var ock dess livskraft, alias dess inre mission, all; och det avsomnade och dog och gick in till sin herres salighet och balsamerades och jordfästes i kryptan i Lunds domkyrka. Herren gav och herren tog; välsignat vare herrans namn, från evighet till evighet, amen.

XVI.

På dödsbädden hade rustgårdssvärsonen hänvisat hustrun — utom till »riksdagsmannen» — även till hennes äldste bror, folkhögskoleläraren, såsom sin andre förtroendeman, vilken både borde och ville taga sig av henne och barnen. Men detta blev den allra klenaste trösten för änkan; ty brodern röjde allt tydligare, att han icke ens förstod att taga sig av vad som låg honom allra närmast, nämligen av sig själv.

Han hade äntligen beslutat göra allvar med sin examen, tog tjänstledighet, skaffade vikarie och reste ner till Lund. Men förfallet, som redan börjat falla stänkvis över honom, blev nu hela stora plumpar. Det var som om han fått någon knäck tillsammans med de småländske patroner och storbönder, vilka utgjorde

folkhögskolans närmaste omgivning och vilka i de dagarne mist ära och förmögenhet såsom ertappade försnillare vid deras stora brännvinsbrännerier. Halva dygnet låg han i sängen, halva dygnet drev han runt på värdshusen. Hans periodiska ansatser till metodisk pluggning slaknade strax igen, som om även den intellektuella spännfjädern slappnat. Han begynte bli en ogärna sedd och efterhand öppet skydd gäst i det gamla glada studentlaget, vari nu även yngste brodern umgicks. Det fanns överliggare nog i laget, men de hade alla mer aller mindre bevarat sina friska kroppar och sina unga sinnen, det glada humör och den stil av oförargligt lättsinne, som kan lägga gloria kring sådana oförbätterliga gamla gossars flintskallar. Han däremot var ett enda lallande och dinglande sudd, var dag detsamma, ville alltid vara med men tålde ingenting, fånade slött eller gjorde krakel, såsom tråkiga novitier bruka, antastade främmande personer och vållade kamraterna obehag, satte sig i klämman genom oförskämdhet och kunde icke klara sig själv utan måste anlita de andras godvilliga ingripande. Under de nyktra timmarne värkte samvetet som en sjuk tand, förebrådde honom hans lättingliv och brist på initiativ; och när han sedan dövade detta i de glada lagen, gnatade han över att icke ha gripit till boken i stället för glaset samt lät i brist på andra föremål sitt kält och sin oresonlighet och sin misslynthet med sig själv gå ut över lagets egna medlemmar. Till sist blev det dag och natt ett enda permanent, fnattigt och snuskigt halvfylle, som han aldrig mer kom ut ur och som ingen riktigt visste om det icke huvudsakligen bestode i en själens och kroppens, viljans och intellektens fortskridande och kroniska paralys.

Om tentamen och examen var det överhuvudtaget icke mera tal. Medan yngste bror på ett år tog den examen, som han utan resultat laborerat med i tio, reste han med oförrättat ärende tillbaka upp till sin skola i Småland igen. Yngste brodern själv var ock glad över att se honom borta; ty det hade hänt att när han kom hem i sällskap med en kamrat eller för att läsa, låg äldste bror raklång på soffan i rummet och sov som en livlös massa, fullt påklädd, mitt på ljusa dagen.

Ett par år därefter var han emellertid ånyo nere i Skåne. Han hade fått den mera ansedda platsen som andre lärare i Sverges äldsta folkhögskola, i vars styrelse »riksdagsmannen» varit allsmäktig ordförande alltsedan dess grundläggning. Hans efterträdare uppe i Småland blev en svåger till den gifte brodern hemma i fädernebyn ...

En dag på högsommaren kom yngste bror, som nu hjälpte till i tidningen, över till systerns våning, där modern för tillfället installerat sig på en av sina många exkursioner till besök av sönerna eller till de romerska baden, — systern och barnen voro som vanligt vid denna årstid på landet, hemma på rustgården. Han fann alla jalousier nerrullade som i ett sjukrum; och modern, som kom honom till mötes i halvskymningen, ljudlöst, på mjuka tofflor, meddelade honom halvviskande, att äldste bror låg till sängs därinne. Hon såg sorgsen och uppriven ut och berättade, att äldste bror tagit fjärde brodern i ordningen, som ännu satt ogift hemma på stamgården, med sig på lusttur över till Köpenhamn; de hade turat runt på förlustelseställen hela kvällen i sällskap med den bekante store skånske poeten, som var gammal vän till äldste bror och hade varit den andre broderns lärare på landets äldsta folkhögskola; när de skilts från denne, hade äldste bror, som ville rumla vidare, av misstag ringt på i en privatvåning och tillsamman med den oskyldige fjärde bror kommit in i ett stort sällskap främmande människor; han hade där gjort skandal och blivit utkörd och polisen hade stoppat dem bägge två i finkan, där de måst tillbringa natten, tills de fram på morgonen blevo lössläppta efter undfången skrapa och kunde resa hem till sitt land igen. Men äldste bror låg nu sjuk, halvt av bakrus, halvt av skam, och lät sig skötas av mor och ville icke se eller tala med någon människa ...

»Att sådant ska' hända en ...,» slöt mor sin berättelse och grät stilla ...

En förmiddag, när yngste bror som vanligt kom upp på tidningskontoret, meddelade faktorn, att det just telefonerats efter honom från hotell Horn, där äldste bror logerade. Vid sin ankomst dit fann han brodern stirrande och stönande, ömsevis vältrande sig sammanhukad på soffan och springande fram och tillbaka på

golvet med förvridna anletsdrag och konvulsiviskt knutna händer. Nu komma de igen, ropade han. Vad kommer igen, sporde brodern. Synerna, synerna, tjöt den andre, i ångest, medan hela kroppen vred och knöt och krymte sig samman som i en spasm, — kastade sig ned på golvet, jämrade sig högt och borrade huvudet ned i sängkudden.

Det var fullt utbrutet delirium tremens. Yngste bror fick honom efter lång övertalning och mycket motstånd, sedan värsta anfallet var förbi, med sig ut till en läkare. Den förste, som de uppsökte, var inte hemma; nummer två, som lät sig träffa, log ett gement smil och förordnade något.

Om ett par dagar var det över — för den gången. »Om inte mor vore, så skulle jag hellre själv göra slut på det hela,» hette det. Men nästa gång upprepades samma historia omigen. Och det var aldrig mera långt till nästa gång. Det blev allt mindre och mindre långt till nästa gång.

Yngste bror hade ingen fred mer för honom; det var icke att hålla ut. Han gick i ständig rädsla för att äldste bror skulle vara inne i staden igen, — med vad för följder, visste han i förväg. Än förefann han honom liggande redlös på soffan i sitt rum, när han kom hem; än stötte han på honom i någon restaurant, drucken och bråkig; än ringde en hotellportier efter honom — brodern låge sjuk. Än dök han plötsligt upp, då yngste bror satt i vänlaget, trugade sig på, ville icke bryta opp igen, hängde sig fast som en kardborre, såg inga vinkar, förstod inga antydningar, — tills den ene efter den andre av sällskapet gick sin väg och bröderna blevo ensamma kvar och yngste bror måste skaffa äldste bror upp på rummet; och skyndade han sig inte att komma ned för trapporna igen, var den andre strax i hack och häl efter, ty han var rädd för ensamheten och hakade sig fast i brodern såsom det enda skyddet mot anfallet, synerna, krampen. En kväll måste yngste bror och hans vän läroverksadjunkten taga honom under var sin arm, släpa honom till tåget och lägga honom som en död massa in i kupéhörnet. En natt hade man funnit honom liggande på vägen mellan järnvägsstationen och folkhögskolan. Hade man inte tyckt synd om honom, hade han för länge sedan blivit uppsagd från sysslan, förklarade föreståndare och styrelse.

Men äldste bror höll sig seg. Hsn hade försänkningar. Han var folkbildningens målsman och uppfostrare av allmogens söner. Det var fruntimren på skolan, som tyckte synd om honom, hette det. Och han trakasserade alla lugnt vidare, — icke minst yngste bror, vilken allt mer och mer kände honom som en fläck på sin egen person. Han ville skaka honom av sig; men den andre blev hängande. Han gick sin väg undan; men den andre var ständigt efter, följde honom som skuggan. Han kunde icke bli honom kvitt. Han kände honom som en fara, vilken smög honom i hälarne, vart han gick och stod, och hade en aning om, att den en gång skulle nå honom; och den fräna lukt, som utgick från broderns kropp under anfallen såsom från en organism i upplösning, förföljde honom, kringvärvde allt och förgiftade livet för honom.

XVII.

Höstnatten låg tyst och tom över slätten med bjertgult månsken och djupaste skuggor, — såsom en enda stor guldkantad bönbok med guldspännen och tjocka, svarta läderpermar.

Just som vägguren slogo tolv i alla gårdarna, vilka skeno med gula väggar i de svarta dungarne, kröp det fram inunder bönbokens gullglänsande spänne en svart tingest, — en lång svart mask, som gled och ringlade sig på de gula vägarne, växte och blev en skugga, reste sig och blev en vandrande skepnad, grotesk och hisklig, en silhuett mot det tindrande, flödande månljuset, med spetsiga fingrar och spetsig profil, insjunket bröst och rundad rygg, — en puckelryggig gnom.

Det var den lede, djävulen, livets förödare, människornas fördärvare, den store handelsmannen med sitt eviga, tre gånger tre upprepade: vad begär du, vad ger du?

I första byn han kom till vek han av in till första gården och gick runt kring knutarna, och var hemmastadd

överallt och stannade här och var och knackade med fingerknogarna mot grundstenarna, för att förvissa sig om, att de också voro ordentligt murkna och möra. Gårdvaren störtade ut ur sitt bo, spetsade öronen och vädrade; men då han märkte, vem det var, ruskade han en smula på sin pels och kröp tillbaka in i sitt hus igen.

»God vän», sade husbonden, som vaknat i sin säng vid knackandet, och drog med en suck av välbefinnande nattmössan bättre ned över öronen.

»Nu kan man sova lugnt», mumlade husmor och vände sig på andra sidan.

Men den lede var allaredan på vandring till nästa gård, till nästa by. Den svarta skepnaden och den svarta skuggan gledo ljudlöst fram över månskenet. Det var det enda som rörde sig i den tomma natten; och fingerknogarnas knackande var det enda ljudet i månskenstystnaden.

Över gnomens puckel hängde två stora påsar. I den ena stoppade han ned vad han funnit hängande på portgrepp och dörrklinkor. Inne i var gård hade han ett altare rest i något hjärta; och den ene hade skänkt sin lunga och hängt den ut på kvällen åt honom, den andre sin njure, den ene sitt lillfinger, den andre sin hela hand, den ene sin själ, den andre sina fortplantningsorgan, — var och en vad den väntade gästen helst ville ha och vad som alltid tillika var precis det som var honom själv dyrbarast och kärast. Och de tömda portgreppen och dörrklinkorna hängde han fulla igen med gengåvor, som han hämtat upp ur sin andra påse: gott gifte för den ene, gott arv för den andre, förfång för nästan, fördärv för grannen, död för fienden, men råga för gården själv, för man och hustru och barn, råga av allt vad deras sinnen och hjärtan i löndom brunno i lystnad efter, begärelsens vackraste blommor och syndens sötaste frukter, — han hade alltihop och mera därtill på lager i sin påse.

Och i samma mån som han lämnade den ena stora, feta slättbyn efter den andra bakom sig, blev hans fulla påse allt tommare och hans tomma påse allt fullare. Men i alla byar och i alla gårdar kröpo män och kvinnor ut ur sina sängar och gledo som ljudlösa skuggor genom rummen, där de andra aningslöst sovo, och öppnade sakta dörrarne; och månskenet glänste ett ögonblick på en vit skjortärm och en vit hand, som sträckte sig ut och grep vad där hängde på klinkan och drog sig tillbaka igen. Ingen hade sett dem, — men deras onda och gula ögon hade forskande och stickande vilat ett ögonblick, när de gingo förbi, på de skuldlösa som sovo; och dessa stönade då till och jämrade sig och vaknade vid en dröms skrämmande syner och varsnade intet annat än månskenets vällande flöden i natten och tystnaden.

Den puckelryggige gnomen hade fortsatt sin vandring. Från tid till annan, vid särskilda gårdar, gjorde han rast, satte sig på den vitkalkade stenen vid inkörsvägen, grep med sina spetsiga fingrar kring sin spetsiga haka, sköt puckeln opp, lade sina påsar vid sina fötter och försjönk i grubbel, medan skuggan apade allt i grotesk förstoring. Hans små gula ögon vilade med välbehag på den självgoda, dryga och dästa storgården och lyste kallt och grönaktigt som två förruttnelsens fosforlågor, tända av hans minnen och skjutande upp ur dödas gravar, hundraåriga gravar och sekellånga minnen. Han själv var så gammal som allt detta och ännu mycket äldre än allt detta; han hade sett gården, byggas och ätten bosätta sig där, och de många släktleden komma och gå, allt förändras och allt blir sig likt. Hans altare hade blivit stående orubbat därinne — i något hjärta; ty när det ena hjärtat stannade och elden däri släcktes, brann redan ett nytt i samma fosforglans och klappade i samma trånad. Och det nät, som han spunnit från gård till gård och från by till by över hela bygden, hade nu hållit och hårdnat i hundratals år med fina och starka maskor, — synliga maskor, som alla sågo, och falska maskor, som ledde på villospår, och osynliga som ingen kunde se, men som alla tre slagen höllo lika bra ...

Hans blickar, gula och irrande, tappade sig och blevo två lyktgubbar, som svävade bort och stannade inne på kyrkogården, vilken lyste och blänkte gult med kyrktorn och gravvårdar upp ur trädens och buskarnas svarta

massa. Hedersmännen, som vilade där, hade varit hans, hans egna edsvurna, sammansvurna, försvurna; och de många motspänstige, som icke förstått i sin oskuld eller som spjärnat emot i halv eller hel förståelse och som nu multnade där efter tappad kamp, med dödsskallar som grinade åt egen dumhet — ingen visste hur det gått till, och hur de dött, ingen utom han själv.

Just nu, mitt i tysta och tomma natten ringde där klockor, bröllopsklockor, begravningsklockor, som blott han och hans hemliga församling hörde, — ringde och ringde, i jubel och till hans triumf ...

Puckelryggen reste sig från den vitkalkade vägstenen och fortsatte sin rundgång genom slättbyarna.

Han blev borta inne i dungarnas dunkel och kom till syne igen långt i fjärran uti det bjertgula månskenet.

Han förminskades efterhand och blev en liten mask igen, som gled och ringlade sig längs det snoende bandet av de gula vägarna, och försvann ute i horisonten och kröp in under det gullglänsande spännets andra ända mellan den stora bönbokens guldkantade blad och tjocka svarta permar ...

Och månen gick ned, och solen gick opp; och nattens trolldom var vorden verklighet; och det hårda och tunna höstsolskenet föll på all den sjuka styggelsen.

XVIII.

Strax bakom näst äldsta rustgårdssonens nya, utbrutna gård stack en dag en nybyggd fabrikskomplex av tegelsten sin skyhöga skorsten upp i luften, vida synbar runt kring slätten, såsom i förra tider blott Lunds domkyrka.

Det var sockerfabriken. Betornas tidevarv hade börjat. Till den lastgamla sädestomten och den ännu ungdomliga mjölkfén hade sällat sig — såsom tredje i laget för den skånska slättgårdens trevnad — sockertoppen med sirabsbruna ögon, vitskinnad och kysstäck, drypande av sötma och smältande af ljuvlighet, inställsam och kärälsklig. Hon hade bara den lilla ovanan att utsuga jorden för många år blott för att stoppa plånboken för en dag. Den unga kärestan tillhörde nämligen parasiternas och vampyrernas vittförgrenade släkte och kramade den till döds, som hon höll i sina armar, medan ögats blickar logo sirap och munnens kyssar smakade socker, av den must hon hämtat från den lurade narrens egen mark.

Bakom rustgård, som var halvt död, och folkhögskola, som blev helt humbug, kröp juden fram utur den outtömliga bönboken; och som fordom den ena och nyligen den andra, spände nu han sitt nät över slätten och drog åt med sitt strypsnöre, — icke längre under den skyddande förklädnaden av en patriotisk idé eller en andlig mission, utan rått rättframt med rent materiellt rovbruk. De stora byggnadskomplexerna av tegelsten sköto som svampar upp ur den bördiga jorden; och de skyhöga skorstenarna kunde snart triumferande blicka över till varandra såsom de yttre, synbara tecknen av det fastspunna nätets huvudknutar, från vilka de tjocka stamrötterna sänkte sig ned genom mylla och lerbotten med sina tusentals fina och finaste förgreningar.

Den gamla herrgården var nu styckad, treklyvd, till arrendegårdar. Den av dessa som gränsade upp till den tvekluvna rustgården och som i sig uppslukit det hemman, där förr tjuvpacket och »vackra baronen» residerat i tur och ordning, innehades av sonen från det stora stuteriet, vilken bott samman med rustgårdssönerna i den borgerliga bönboksgården i Lund. Det var icke bara den gammaldags enkla typen av hästen och mannen längre; det var hästkultur i stort, lärd och skolad hästförädling, vetenskaplig korsning av inhemskt och utländskt hästblod; och den hengist och horsa, som här kråmade sig, hade dubbel myndighet och inpass medels två händer: den holsteinska husfrun och judepengarna från Frankfurt am Main på sockerbruket.

Det var stora händer, grova händer, med fast grepp och lång vana; de täckte med lätthet hela den lilla granngården, när de lade sig över den, — den var ju numera bara halva rustgården.

Och även där fördes kvinnoregemente. Näst äldste sonen hade icke kommit sig för att fria själv, formellt och bindande, på eget initiativ; han hade dragit ut och dragit ut; och han hade icke ryckt ut med språket och ryckt ut till handling, förrän hans utkorade miste tålamodet och mitt i brådaste skördetiden sände sin bror med ridande bud och rent ut sporde honom, om han ville eller icke ville, kort och gott, ja eller nej. Detta var redan halv överrumpling; och den som börjat med en sådan kupp av en stark hand och en resolut vilja, behåller alltid regeringstömmarna och dekreterar smått och stort i inre som yttre hushåll.

På stamgården rådde ävenledes kvinnoregemente, — i undantagsstugan mor allena, i den ogifte sonens avdelning också mor, med någon bråkdel av makt för hushållerskan.

Det fördes överallt kvinnoregemente. Mannen och hästen, — det var i alla fall dock ännu alltid en man. Folkhögskolan var redan mest fruntimmer. Och betan var lutter socker och sirap, kontant frestelse och allrasötaste gift ...

Unders mors toffel hemma på rustgården stod alljämt också fjärde sonen, som stannat på stammen hos brodern. Han var en tålmodig och foglig natur, tystlåten och fåordig, vis inertiæ i alla stycken, också han, av en blid och skygg läggning. Han gick och drömde stillsamt bakom plogen; även om fruntimmer gick han och drömde stillsamt, men halvt av försiktighet, halvt av medfödd skygghet aktade han sig noga att komma dessa vackra fjärilar för nära. Han hade heller alldeles icke någon avsikt att gifta sig, då han långt om länge tyckte det kunde vara på tiden att sitta på eget hemman och efter ändlösa underhandlingar köpte sig en gård i Svedalatrakten, — under förmedling av en f. d. myndig storbonde från fetaste Söderslätt, vilken jämte hela laget lika stallbröder slagit vantarna i bordet och måst gå från gård och allt och sedan frestade en osäker tillvaro från dag till dag såsom agent för bättre och sämre affärer. Den lilla by, han kom till, var alldeles som den lilla slättbyn därhemma delad mellan tre fyra syskon; allt var här som där lutter svåger och svägerska; men det mesta var redan helt heller halvt bankrutt. På den gamla gården med nybyggd boningslänga med frontespis ut till en fruktrik trädgård och en vid och vacker utsikt mot skogarna i norr installerade sig nu mor från rustgården på otaliga inspektionsresor och delade även här makten med hushållerskan, som hon själv insatt. Den nye husbonden och ungkarlen tyckte om att låta den nya ortens alla vackra flickor och rika partier passera revy; men han blev i övrigt sin gamla grundsats trogen att se men inte röra. Han var en oförarglig döddansare; han vantrivdes ända till magsyra i enformigheten, men man måste släpa honom i armar och ben för att få honom bort från gården bara för en halvtimme ...

Under tiden satt yngste sonen från rustgården inne i Malmö, hade ingenting att göra där och ingen grund att stanna där. Med systerns tidning var det förbi; det gick slagna utförsbacken, och han kunde ingenting uträtta därvidlag. De resurser han haft till sitt förfogande med arv hemifrån och arv efter rika moster och annat smått — alltihop smärre än det borde ha varit, om det gått ärligt till — hade han satt över styr; och ur landets samtliga förlag och press hade han blivit bannlyst. De lustiga vänlagen voro upplösta eller sprängda; han var också själv uttråkad av såväl det ena som det andra, att trava runt i samma enformiga nöjesvirvel och ständigt bära samma nötta dräkt av små intressen och dag ut och dag in sitta och stirra på samma döda punkt. Han var ensam och kände sig dubbelt ensam.

En dag bröt han plötsligt upp från alltihop, tog sitt pick och pack med, reste ut på landet och slog sig ned hos brodern på den nya gården och skrev i sin nya stora ensamhet där en liten bok, som hette »Sensitiva amorosa», vilken han måste låta trycka hos en liten boktryckare i Hälsingborg.

Bönboken var genast i hack och häl efter; och där föll från dess snusiga näsa, som alltid rann, en droppe smuts ned på boken. En smutsig bok, ropade samtliga bönböcker, stora och små, i korus; och i den skånska

dimman flöt allt ihop, smutsigt och rent, bönbok och diktbok, flöt ihop, flöt ut, blev idel dimma, tjock dimma, gul dimma, som lägger sig på andedräkten, lägger sig på synen, och vari man slår omkring sig utan att träffa någon och icke vet, vem det är som kommer smygande och vars tassande fjät man hör och som redan är en tätt inpå kroppen.

Men en dag remnade denna skånska dimma från ovan till nedan; och i den städse bredare öppningen glänste och glittrade för den ensammes blick oändliga perspektiv av städer och länder, folk och nejder, i sol och blå luft.

Trolldomen var bruten, — nattens och dimmans trolldom, puckelryggens och bönbokens djävulsverk.

XIX.

Far på rustgården låg sedan länge mellan lakan. Det var så gott som hans svepning redan; alla visste att han aldrig mer skulle stiga upp.

En dag ropade han plötsligt, att han kände kyla, kyla; han ville opp, ut, — opp ur sängen, ut ur det trånga rummet, ut i det fria, i luften, i värmen. Det var döden som närmade sig.

En blid, stilla höstmorgon dog han. De två yngsta sönerna hade tagit morgontåget, — en bibanestump förde nu ned på slätten med station i den lilla fädernebyn. Tåget bestod av lokomotiv och en vagn; i första klassens avdelning sutto samtliga comtesserna från Börringe, vilka antagligen skulle fortsätta till ändpunkten Smyge; i tredje klassens avdelning voro de bägge bröderna ensamma med konduktören. När de kommo fram, låg far redan lik inne i sin undantagsstuga.

En vecka därefter körde den siste rusthållaren ut från rustgården, på sin sista färd, följd av hela släkten ...

Och vintern gick; och våren kom i landet.

Det var full storm, när den lilla slättbyn begynte morgna sig. Högt uppe i luften gick där ett enda långt, stärkt dån. Himlen var rensopad och blå, utan ett moln; och vårsolen blänkte på vattnet, som rann i alla bäckar, och på den gröna vintersäden, som spirade på alla marker.

Ur smedjans skorsten steg en munter rök upp i den blå luften, trycktes platt igen, blåstes åt sidan. Elden sken röd därinne i verkstaden bakom de skumma fönsterrutorna, och släggans slag trängde ut i stormdånet. Morgonarbetet gick undan med liv och lust; gnistorna virvlade kring de sotiga gestalterna; dörren smälde opp och i. Ett helt gnistfång virvlade med ett vilt glädjetjut uppåt, sköt som en eldkvast upp ur skorstenspipan, trycktes platt av stormens starka hand och regnade i nästa ögonblick ned över halmtaket. En enda tjock svart sky vältrade sig flammig och vrålande in över byahusen, i vilka människor sprungo skrikande ut och in genom alla dörrar och vräkte husgerådet ut genom fönsterna.

På rustgården satt mor vid fönstret i undantagsstugan och läste tidningen. Det blev på en gång så skumt, — hon tog av sig glasögonen och torkade dem i förklädet. Men det hjälpte inte; det blev alldeles mörkt.

»Jösses!»

Det var helt svart ute på gårdsplatsen; och tätt utanför fönsterrutorna stod sonens likbleka ansikte.

»Mor, byn brinner», sade han sakta.

Vinden stod rakt på rustgården; men almdungen låg emellan.

En brinnande halmviska sköt rakt upp i den blå luften, stannade ett ögonblick, snurrade runt och sköt blixtsnabbt med stormen snett över almtopparne och lade sig långsamt ned på taket på östra längan ungefär mitt över den forna rustkammaren. Och i nästa sekund sprang elden längs takryggarna.

Rustgården brann, — brann så gott som på en gång i alla fyra knutarna.

Hästarne stegrade sig och vrenskade, vilda och skrämda, när man löst dem och ledde dem ut, och ville tillbaka in i det brinnande stallet. Korna trängdes i den smala dörren ut till fähagen och bunkade sig samman, så att varken de själva eller männen kunde komma ut, medan taket begynte störta in över dem. Mitt på gårdsplatsen stod den bundne gårdvaren utanför sitt bo och tjöt jämmerligt; man hade fullständigt glömt bort honom. Bohag och husgeråd och allt vad man i brådrappet kunde havsa ihop, slängdes handlöst ut genom fönsterna; men dessa voro för små, och dörrarne för få och för trånga. Med att få ut de stora, tunga kistorna blev man också blott halvvägs färdig, — så ramlade allt brakande samman.

Vinden stod vidare rakt på den gifte sonens nya gård; även där begynte man släppa ut kreaturen och bära ut bohaget. De brinnande halmmassorna virvlades ännu längre, ända ut till sockerbruksgården, i vårstormen, som för vart ögonblick växte i styrka ...

När yngste sonen dagen därefter som vanligt stod på perrongen på järnvägsstationen och väntade på posten, som tåget brakte, såg han stuterisonen från sockerbruksgården störta emot sig.

Om kandidaten visste redan ...?

Vad visste ...?

Rustgården hade brunnit i går; och hela byn ... Han sprang in i kupén.

Inne i postfacket låg också brev från mor till de bägge sönerna.

Följande morgon spändes hästarne för och de två bröderna körde ned mot slätten. De foro förbi Hönsingehusen, där fordom legat en stor och rik bondby med samma namn som deras nedbrunna fäderneby och som ävenledes en gång för många hundra år sedan brunnit opp, — på befallning av landets höga drottning Margareta i vreden över att byns hundar skrämt hennes häst i sken, då hon en dag red förbi hem till Lindholmen. Det bar vidare utmed Lindholmens skog med den vackra blicken över Markiehage sjö och ut på den höga, kala åsen ner till Ugglarp. Inunder den bredde sig i sol och vackert väder den oändliga slätten med det blå havet i bakgrunden, lång och smal, som en enda trädgård att se på — med vägarna som gångar och pilvallarna som häckar och vintersäden som gröna rabatter och svarta nykrattade mulljordsfält, — översållad med sina otaliga byar och kyrkor, tindrande av fägring och bugnande av fruktbarhet.

När de kommo fram, fanns av den gamla fädernegården icke mer kvar än en askhög, några svartbrända, nerrasade väggar — och skorstenen upprätt, mitt i förödelsen, över den forna härden.

Det enda som blivit övrigt av byahalvan utmed landsvägen var ett par av de äldsta husmansrucklen. De stodo där ännu, såsom för tvåhundra år sedan, med lutande spruckna klinväggar och lappiga halmtak, snedgången gatdörr och ett halvblint fönster, — ännu alltjämt stadda på sin tröttsamma vandring. Det hade brunnit på bägge sidor om dem; men de hade blivit stående oskadda mitt i eldhavet, fastän visst ingen bekymrat sig om dem. Ingen människa kunde begripa, hur det gått till.